

I.

A' PALÓCZ NEMZET

ÉS

P A L Ó C Z K R Ó N I K A

OROSZ ÉS LENGYEL ÉVKÖNYVEK' NYOMÁN.

JERNEY JÁNOSTÓL.

A' PALÓCZ NEMZET ÉS PALÓCZ KRÓNICA

LENGYEL ÉS OROSZ ÉVKÖNYVEK' NYOMÁN.

Hatalmas népek villogtaták egykor éles fegyvereiket a' Fekete- és Kaszitengerbe ömlő Dneper, Don és Volga vizektől átkarolt sivatag földeken, mellyek már az élők' sorából eltűnván, egyedül a' történetkönyvek' lapjain maradt fön róluk töredékes ugyan, de éles vonásu emlékezet.

Illyen vala többi között a' PALÓCZ NEMZET, mellynek nevével az orosz történetekben két századon keresztül rettentő véres emlékezet van egybekapcsolva. És ha e' történetiratokat átforgatjuk, méltán kérdezzük magunkban, méltán kérdezi a' tudomány' minden barátja : vajjon hová lett 's hol rejlik e' hatalmas nemzet' ivadéka?

Eltűnt a' palócz nemzet igenis, és még a' dzsingiskáni mongol hordák' Európába özönlésekor letolaték a' világ' színpadáról; nem is tudatik általában a' világtörténet' buvárai által : hol létezik, 's minő éghajlat' zugában voná meg magát e' harcias nép' meggyengített maradéka; nem tudatik nyilvánosan, minthogy annak hiteles megértését némi előzmények' ismerete tételezi föl.

Az előzményeket, mellyek e' tárgy' kellő fényre hozatalánál kulcs gyanánt szolgálnak, következő két tételben öszpontosíthatni :

1. A' palócz nemzet a' hún-scytha népcsaládnak levén egyik felekezete, saját nyelvén magát KÚN néven nevezé, mellyen, és Comanus, Cumanus meg Hunnus néven említették a' ma-

gyar krónikákban és byzanti történetíróknál, míg az orosz és lengyel történetekben Palócz néven fordul elő.

2. Magyar hazánk' egyik terjedelmes vidékén élő magyar népfaj hivatik Palócz néven; és épen ezen palóczok valódi kún maradékokul mutathatók föl a' magyar történetírás' utmutatása szerint; — melly adatok' egybevetése után semmi sem bizonyosb annál : mikép a' híres palócz nemzet' ivadékai honunkban velünk együtt élnek maiglan.

Ezen tétel' elsőbikének bebizonyítására következő tényekből meríthetünk czáfолhatlan erősségeket 's ellenmondhatlan indokokat :

A) A' minemű hadakat és ütközeteket történeteknek lenni mondanak hazai krónikáink a' kúnokkal, épen azokat palóczoknak tulajdonítják az orosz és lengyel historiák, cománoknak a' byzanti írók.

a) A' XIV-dik századi bécsi képes krónika Szvatopolk kiovi herczeg' segítségére menő Kálmán magyar királynak (ur. 1095—1114.) a' kúnok által Oroszországban lett meggyőzetését így írja le : „Post haec autem Rex (Colomannus) invasit Rusciam — Plurimi autem CUNI cum Mircode, cum precibus venerunt in auxilium Rutenorum. Qui de nocte consurgentes, summo mane percusserunt castra regis, et usque ad interemtionem dissipaverunt ea crudeliter. Nobiles autem Hungariae, communierunt regem circumquaque, fueruntque regi pro muro inexpugnabili. CUNI vero, persequentes comitem Euzem, de genere Almasi, virum fortem et alacrem, interfecerunt eum; et omnes, qui cum eo erant, similiter et Episcopos, Cupan et Laurentium, multosque alios bellatores fortes, sagittarum transfixionibus coeciderunt. Unus autem ex CUNIS, nomine Monoch, acriter persequabatur Hungaros; quem Matthaeus, miles regis optimus, volens comprehendere, impetum fecit in illum : ille vero fugiens, missa post tergum sagitta, pedem Matthaei transfixit; et nisi socii multi, insertis clypeis, illum protexissent, mortem non evasisset. Petrus itaque versus est ad Monoch. Cumque ad Petrum sagittasset, sagittare non potuit, et usque dum aliam sagittam acciperet, Petrus, latus Monoch perforavit; quem captum, ad regem,

vivum perduxit. Tunc Julia Comes, in pedibus vulneratus, evasit; de quo vulnere, in Hungaria mortuus est. Rex itaque et omnes sui, celeriter fugiendo, venerunt in Hungariam; thesaurum autem regis, et omnes, qui celeriter fugere non potuerunt, CUNI rapuerunt. Tanta strages ibi fuit, quod raro Hungari in tanta strage fuerunt. Qui autem ex Hungaris in silvis evaserant, prae necessitate famis, soleas calceamentorum suorum assando comedebant. Quid plura? tanta tunc pericula facta sunt, quae scripta non sunt, quae dici non possunt“ ¹⁾.

Dlugoss János, XV. században élt lengyel író (m. h. 1480), mindezeket a' palóczokról, a' szomorú eseményre nézve sorról sorra egyezőleg krónikáinkkal, de némi korácsi hibával, 1094-re tűzve, melly Kálmán' országlását egy évvel megelőzi, miért is csak vezérnek neveztetik általa, meg egykét helyi körülmény' bővebb előadásával következőkben beszéli el: „Suantopelk (kiovi herceg) — alterum filium Jaroslaum ad Ungaros, quaesiturus eorum contra Wladimirum et Wasilkonem auxilia, transmisit, ipse in Kioviam novum exercitum aggregaturus contendit. Colomanus autem Ungariae Dux Jaroslai filii Suantopelkonis tam praecibus, quam promissis expugnatus, venit cum octo millibus pugnatorum, duos Episcopos habens secum, et castris ad fluvium Wiar positis, Premisliense castrum, in quod se Wladimir receperat, et expugnare, et obsidere cepit. Sub eodem autem tempore David a Polonorum duce Wladislao, apud quem cum uxore, et familia hospitabatur, Russiam reversus, uxore apud Wladimirum in Premislia relictā, ad POLOWCOS se contulit, subsidia, quae ei contra Suantopelkonem a Polonis negata fuerunt, a POLOWCIS petiturus. Regente autem fortuna obviam habens POLOWCONUM cum Duce suo Boniak turmam, eos in subsidium Wladimiro, et his, qui apud Premisliam ab Ungaris obsidebantur, conducit. Stativis autem haud procul a Premislia positis, consurgentes nocte media Boniak POLOWCONUM Dux, vadit ad propinguiore saltus et silvas, et ululatu

¹⁾ Joannis de Thurocz, Chronica Hungarorum. Part. II. cap. 60. Apud Schwandtner. Scriptores Rerum Hungaricarum. Lipsiae 1746. fol. Tom. I. pag. 136.

edito lupis concurrentibus, et vicissitudinarium ululatum red-
dentibus, Boniak ad suos in castra reversus, armari illos ex
certa sperare ex signo, quod ex ululatu luporum acceperat,
jubet victoriam. Alteroque die exercitu tripartito stativa, et
exercitum Ungarorum prima, duabus reliquis latentibus inva-
dit. Quae congressu facto dum juxta Ducis Boniak instru-
ctionem victam se simulans, in fugam agi cepisset, Ungarorum
exercitus debellatum credens, effusius illam sectabatur. Tum
vero Boniak cum Ruthenorum et POLOWCONUM Ducibus
residuis turmis in terga Ungarorum irrumpentes, eos configit
et prosternit. Plurimis autem Ungaris aut occisis, aut flumine
Wiar suffocatis, caeteri dum in silvas et montes deffugiunt, a
Ruthenis et POLOWCIS biduo illos persequentibus, aut oc-
ciduntur, aut capiuntur. Inter quos et episcopus unus Ungariae
Cupranus nomine ¹⁾ et plures insignes milites desiderati sunt.
Colomanus Dux incolumis evasit, quatuor millia Ungarorum
eo die, quatuor aliis fugientibus caesa referuntur, castris Un-
garorum Rutheni et POLOWCY potiti, Jaroslaus filius Suan-
topolkonis cum paucis fuga evadens ad Polonos in Brzejeie
(neque enim cum Ungaris habere pro ea tempestate contu-
bernium satis tutum putabat) divertit“ ²⁾.

A' magyarok' ezen vesztességét Nesztor az orosz króni-
kások' atyja is följegyzé 1099-dik évre imezekben: „Im Jahre
6607. zog Swatopolk gegen Daviden nach Wolodomir, und
vertrieb ihn zu den Lechen. In eben dem Jahre wurden die
Ungern bey Peremischel geschlagen“ ³⁾.

b) Anna Comnena hosszasan elbeszéli, mikép atyjának,
Elek görög császárnak uralkodása alatt, bizonyos pór száрма-
zásu ember, ki Diogenes az előtti fejedelem' fiának adá ki magát,
zendülést támasztott, melly okból Kherzonba a' mai Krimia'
városába száműzetett és némi toronyba záratott legyen. Ez

¹⁾ Michovius, honi krónikáinkkal egybevágólag kettőnek mondja: „Quo-
rum nomina Copanus, alias Kupan, et Laurentius.“ Chron. Polon.
Lib. III. cap 6.

²⁾ Joannis Dlugossi seu Longini Historiae Polonicae Libri XII. Lipsiae,
1711. fol. Lib. IV. col. 328.

³⁾ Nestors Jahrbücher der Russischen Geschichte. Übersetzt v. J. B.
Scherer. Leipzig, 1774. in 4. S. 150.

fogságának idejében éjjelenként fölkelvén, kereskedés és a' gabnavásárlás' okáért oda járó kúnokkal „COMANI“ gyakran izben szóváltásba eredvén, kölcsönös barátkozás után kötél' segedelmével ezek által kiszabadították és tartományukba vitették, hol rövid mulatás után annyira megnyeré bizalmokat, hogy általok császárnak kiáltatnék, és a' reménylett jutalomtól élesztve, igaznak vélt ügyeért fegyverbe öltöznének a' görög császár ellen. Által is keltek nagy sokaságu kúnok több vezéreikkel, jelesen Togortakkal meg az ál Diogenessel (Pseudo Diogenes) a' Dunán, behatván Adrianopolyig Görögországba, midőn ez utóbbi fortélyosan elfogtatván, Konstantinápolyba vitették és szemeitől megfosztaték, a' kúnok' hada pedig megveretvén szélyelüzeték ¹⁾. Cangius a' kúnoknak ál Diogenessel Görögországba ezen beütését 1096-dik évre tűzi jegyzeteiben.

Az orosz évkönyvek is említik ezen becsapást 1095-dik évnél, palóczoknak nevezvén Diogenes' táborátekkep: „Im Jahre 6603. giengen die POLOWZER mit Dewgenewitschen (Deugen' fia) auf die Griechen los, und bekriegten sie. Allein der Keiser (Alexius) bekam Dewgenewitschen gefangen, und liess ihm die Augen ausstoehen“ ²⁾.

c) A' bécsi képes krónika Turóczinál írja II. Geyza magyar király' (ur. 1141—1161) hadának Oroszországba küldetéséről és ott a' kúnokkal ellenségeskedéséről: „Post haec autem Rex Geysa, dedit ducales expensas fratribus suis, Ladislao et Stephano; duxitque exercitum in Rusciam, super Lodomerium Ducem; ut vindicaret injuriam soceri sui, Minoslai; pro quo etiam, jam pridem miserat exercitum, qui male tractatus fuerat a Ruthenis et CUNIS“ ³⁾.

II. Geyza király alatt a' magyaroknak orosz földekre több izben vezetett hadaikat igenis emlegetik az orosz évkönyvek, de az oroszok' frigyeseit nem kún, hanem palócz néven nevezik, így 1144-dik évre: „In eben dem Jahre zog

¹⁾ Annae Comnenae Alexiadis Libri. XV. ed. Paris, pag. 272—275. Apud Stritterum, Memoria Populorum. Tom. III. Pars II. pag. 964—974.

²⁾ Nestors Jahrbücher der Russ. Gesch. Übers. v. Scherer. S. 150.

³⁾ Thuroczi, Chron. Hung. Part. II. cap. 66. apud Schwandtnerum, Tom. I. pag. 146.

Wsewolod gegen Wolodoniren nach Halitsch und schichte Isjaslaven, Davids Sohn zu den POLOWZERN, um dieselben auch gegen Wolodomir zu führen. Und Wsewolod vereinigte sich mit allen Russischen Fürsten, und zog nach Terebowl, Wolodomir aber zog ihnen entgegen, mit seiner ganzen Macht, und führte die Ugron mit sich, und Banen ¹⁾ den Schwiegersohn des Königs; — konnten aber doch nicht zum Schlagen kommen, denn Wolodomir stand auf kahlen Gebürgen; daselbst kam Isjaslaw, Davids Sohn mit den POLOWZERN zu ihm, nach dem er zwey Städte, Uschiza und Mikulin, erobert hatte.“ Továbbá, 1149-dik évre olvashatni, hogy miután Isjaslaw elűzetvén, György tétetett volna orosz nagyherczeggé, a' magyarok és lengyelek segedelmére menének Isjaslawnak. Ismét 1150-dik évre : György másodizben lön nagyherczeg, 's a' palóczok segedelmet adának neki Isjaslaw ellen : „In eben dem Jahre kamen die POLOWZER Georgen gegen Isjaslawem zu Hülfe, und kamen nach Perejaslawl.“ Ugyanakkor Isjaslawnak magyar hadak valának segedelmére : „Isjaslaw schickte daher nach den Ungern und Laechen. Auf das Frühjahr kamen also die Ugrn zu ihm, und er zog nach Kiew.“ Szinte a' következő 1151-dik évben palóczok, nem pedig kúnok menének György' segedelmére Isjaslaw ellen : „Dazumal kamen di POLOWZER Georgen gegen Isjaslawen zu Hülfe; George aber vereinigte sich gegen Isjaslawen mit Olegs Söhnen, und mit Wolodomiren Davids Söhne, und mit den POLOWZERN.“ Végre a' nyomban következő 1152-dik évben magyar védsereget használa Isjaslaw Wolomir ellen ²⁾).

d) A' pogány kúnok keresztyén szomszédaikat, jelesen a' napkeleti római birodalmat és orosz tartományokat gyakorta zaklatván, III. Elek görög császár idétt az orosz fejedelmek által megboszuлтattak, mint Nicetas Chonita byzanti író 1200-dik évre tüzött előadásában ekkép bizonyítja : „Blachi cum COMANIS impressione in Thraciam facta — Rossi Christianissima gens eorumque Principes, partim sua sponte, partim

¹⁾ „Ban avunculus Regis Belae.“ Thuroczi, Chron. Hung. P. II. cap. 65. Apud Schwandtner. Tom. I. pag. 145.

²⁾ Nestors Jahrbücher der Russ. Gesch. I. cit.

Pontificis praecibus adducti — — Calitziae Princeps Romanus, magno et forti exercitu subito coacto, in COMANORUM agrum irrupit, et sine ullo negotio diripuit, et vastavit omnia: eoque saepius facto, COMANORUM excursionem represit“¹⁾).

Ugyanezt hirdetik az orosz és lengyel történetírók a' palóczokról.

Az orosz évkönyvekben olvashatni 1202-ik évről: „Demselben Winter zog der Fürst Roman gegen die POLOWZER, eroberte ihre Kabitken, brachte grosse Beute mit sich, und befreiete viele Christen von ihrer Sklaverey, und es entstand darüber eine grosse freude in Russland“²⁾).

A' lengyel Dlugoss 1205-dik évnél így írja le, mindig palóczokat emlegetve, a' kúnokon vett ezen győzelmet: „Vastationem crudelem, quam in se, terrisque suis Russiae Duces a POLOWCYS pertulerant, dolentes in eam diem eis transiisse inpunitam, expeditionem contra POLOWCOS concludunt, et inducunt: Et opportuno tempore adveniente, vadunt Duces Russiae cum copiis suis ex pedite et equite collectis contra POLOWCOS, videlicet Rurik Kiowiensis, Jaroslaus Pereaslaiensis magni Wszeulodi filius, Romanus Mscislawicz, Haliciensis et Wladimiriensis, et Roscislaus Mscislawic. Et invadentes tabernacula, quae ipsi magis proprio et usitato vocabulo turre, id est wiece appellant, magnos greges hominum, utriusque sexus, senibus trucidatis, magnas praedas camelorum pecorum et pecudum capiunt, et in Russiam deducunt. Plerique etiam Ruthenicae gentis captivi praedis, et spoliis multifariis onusti, nullam ipsis adversitatem aut resistentiam passi, in Russiam alacres revertuntur, de quo apud Russiae regiones laetitia immensa coorta est“³⁾).

A' palóczok' Dlugoss által röviden említett oroszországi pusztításai az orosz évkönyvekben ekkép fejeztetnek ki: „Im Jahre 6711 (1203) den zweyten Januar wurde Kiew von Ruriken, Olegs Söhnen und allen POLOWZISCHEN VÖL-

¹⁾ Nicetas Choniata, Apud Stritterum, Memoria Populorum. Tom. II. P. II. pag. 1023.

²⁾ Nestors Jahrbücher. S. 263.

³⁾ Dlugossi Historia Poloniae Lib. VI. ed. cit. col. 599.

KERN überschwemmet und eingenommen, und sie richteten so grosses Unheil in Russland an, als seit der Bekehrung des russischen Reichs noch nicht geschehen war; denn sie nahmen nicht nur den Theil der Stadt, der in Thal liegt, sondern auch den Theil, der auf den Berge liegt, ein, steckten beydes in Brand, plünderten die haupt Kirche der heiligen Sophie, wie auch die Kirche der heiligen Mutter Gottes.“ — Ismét : „Im Jahre 6713 (1205) zogen die russischen Fürsten gegen die POLOWZER, Rurik von Kiew, Jaroslaw von Perejaslawl, des Gross Fürsten Wsewolods Sohn, Roman, Mstislavs Sohn, Fürst von Halitsch, und einige andere Fürsten. Zu derselbe Zeit war der Winter sehr streng, und die POLOWZER mussten dher viel Ungemach und Beschwerlichkeiten ausstehen, die russischen Fürsten aber machten sehr viele Beute nach Hause; und es war ein grosse Freude unter allen Christen in Russland“ ¹⁾).

Nicetas Choniata az érintett orosz polgárháborúban Rurik' részén viaskodó palóczokat kúnoknak (Comani) nevezi ime' soraiban : „Hi Tauroscythae quoque seditione conflicti sunt, et Romanus hic et Ciabae (Kioviae) princeps Ruricas caede popularium suorum enses intuerunt. Sed Romanus, homo robustus et strenuus, tum quoque multos COMANOS cecidit, qui optima et florentissima phalange Ruricae opem tulerunt“ ²⁾).

e) A' mit Dlugoss és többi lengyel író a' palóczok' ropant birodalmának a' mongol és tatár népek általi elfoglalásáról, virágzó hatalmának elenyészteről előadnak, mindazokat beszélik Nicephorus Gregoras byzanti, Rogerius honi, és más azon időbeli írók a' kúnokról 's azok' végveszedelmiről. Dlugossnál ekkép olvassuk a' szomorú történetet 1211-dik évre : „Potentiam Suam Tatarorum gens in eam diem ignorata, et vix audita, ad partes septentrionales extensura, POLOWCYS ex illa parte magis consistentibus et plurimis aliis nationibus conflictis, deletis aut subjugatis, etiam ad terras eorum qui circa mare Ruthenis confinantur degebant, venit. POLOWCY

¹⁾ Nestors Jahrbücher. ed. cit. pag. 263.

²⁾ Nicetas Choniata, apud Stritterum. Tom. II. P. II. pag. 1024.

de potentia sua diffusi, periculum quod illis a Tataris imminabat, petentes se universis potentiis Ruthenorum adjuvari insinuant, denunciando par discrimen, si victi a Tataris fuerint Ruthenis imminente. Veniunt et sub idem tempus ad Russiae Duces Tatarorum nuncii, exorantes eos ne se bello POLOWCORUM implicarent, nec se pugnando POLOWCYS, necessitatem Tataris bellum contra Russiam movendi imponant, sed si sapiunt, de suis finibus POLOWCOS hactenus plurima mala Russiae terris inferentes, exterminent, cum de aliis regionibus Tatari sint illos veri simile exterminaturi. Duces autem Russiae parum provido usi consilio, et nulla super his matura deliberatione praemissa, gentium jure violato, Tatarorum interfectis nunciis vadunt exercitu aliter contra Tataros auxilium POLOWCYS laturo, videlicet Mscislaus Romanowic cum militia Kioviensi, item Mscislaus Mscislawic cum Haliciensi militia, item Wladimir Rurikowic, coeterique Russiae, item Duces Smolenses, item Duces Czernicowienses, item omnis terra POLOWCORUM, et omnes Duces eorum, et aliquibus Ducibus et militibus Russiae in equis euntibus, aliquibus in navibus perveniunt usque ad Protoce, et inde singuli ascensis equis duodecim stativis ad flumen Kaleza perveniunt, quo jam Tatari castra sua posuerunt, et illico Tatari respirandi spatio non dato, in Ruthenos et POLOWCOS irruunt, POLOWCIS autem contritis et diffugientibus, etiam acies Ruthenorum turbantur, et hi duo duces Mscislaus Kioviensis et Czernicouiensis captivantur, plurimaeque coede editae, multis aut captis, aut necatis, caeteri diffugiunt, sed in fugientes aliud aequae horrendum discrimen a sociis POLOWCYS in quorum terras fugam maturabant editum, nulli enim aetati aut conditioni parcendo POLOWCY agrestes, Ruthenos, si equites, propter equos, si pedites, propter vestes trucidabant. Qui vero ex Ruthenis in montes fugerunt, fame moriebantur, plerique in aquis suffucantur, horrendumque malum in illa die sequutum est, quale nusquam in terris Russiae visum fuit, neque auditum“ ¹⁾.

Cromer Márton szinte lengyel írónál ezt olvashatni: „Tartari — Asiam pene omnes victores longe lateque pervas-

¹⁾ Długossi Hist. Polon. Lib. VI. ed. cit. col. 612, 613.

gati, et Rha sive Volga flumine transmisso, ad occidentem progressi, vicinis Russorum POLOUUCYS — bellum intulerunt. — Munitiones dein POLOUUCIORUM expugnatae, ipsi deleti, et omnis illa circa Tanaim et Moeotim ora cum Taurica Chersoneso a Tartaris habitari coepta“ ¹⁾).

Nicephorus Gregoras XIII-dik században élt byzanti író a' mongolok' (szerinte scythák) becsapását és nagyszerű hódítását elbeszéléseben már hún és comán névvel illeti azon kúnokat, kik a föntebb idézett íróknál palóczoknak hivatnak, így adván elő az eseményt : „Cum Joannes Ducas rerum jam potiretur (1222), Scytharum portio numerosa, quae multis hominum millibus constabat, ad Hyperboreis effusa ad Caspium mare protinus descendit. — Deinde Tanais fontibus superatis, impetu adversus Europeas gentes descendit, quae multae ac variae fuerunt. Nam quae in mediterraneis habitabant, partes quaedam ac reliquiae erant veterum Scytharum, in pastores et aratores divisae : quae autem Maeotidis confinia et Ponti oram accolebant, Zicchi et Abasgi, Gotthi et Hamaxobii, Tauroscythae et Borysthenitae erant et Mysiae, quae est ad Istri ostia, habitatores. Hi vero HUNNI et COMANI vocabantur; erant etiam qui eos Scithas nominarent. Ii gravi et intolerabili Scytharum (a' mongolokat érti) impressione perterriti, mutandas sibi sedes censuerunt. Neque enim ullis satis fiducia ad resistendum erat, sed omnes et urbes et gentes trepidabant, et spicarum instar quasi in area conterebantur ac profligabantur. Unde et hi Scythici belli successu desperato, pellibus palea plenis pro ratibus usi, cum uxoribus et liberis Istrum transierunt, et satis longo tempore in Thracia oberrarunt, idoneam sibi coloniam quaeritantes, decem millibus haud pauciores. Sed prius quam vagandi finem fecissent, Imperator Joannes magnificis muneribus aliisque beneficiis eos sibi adiungit et ipsos etiam in Romanas legiones refert, alias aliis sedes partitus, quibusdam in Thracia et Macedonia, quibusdam in Asia ad Maeandrum et apud Phrygiam“ ²⁾).

¹⁾ Martini Cromeri, De origine et rebus gestis Polonorum. Basilicae 1558. fol. Lib. VII. pag. 128.

²⁾ Nicephori Gregorae Byzantina Historia. Bonnae, 1829. in 8. Lib. II. cap. 5. Vol. I. pag. 35. et seq.

Értheti mindenki, mikép azon kúnokról foly itt a beszéd, kik a' mongolok elől megfutamodván, egy részben Magyar-, más részben Görögországban letek menedéket.

Plan Carpin János minorita szerzetes és pápai követ a' mongoloknál ezek' hódítását és a' kún birodalom elfoglalását következőkben fejezi ki : „Post destructionem quippe Coras-minorum, rex Tartarorum Chingistam eundem Batho Ducem cum Exercitu in partibus aquilonis miserat, ubi supra mare ponticum Russiam, Gasatiam, Sugdanium, Gutziam, Ziquiam, Alapiam (Alaniam), Appolloniam, ceteraque regna quae omnibus computatis erant triginta, et utramque COMANIAM acquisiverunt. Denique Hungariam magna parte destruxit, et usque ad fines Theutoniae prosiliit. — Quo facto contra Rusciam proroxerunt, et magnam stragem in ea fecerunt, civitates et castra destruxerunt, et homines occiderunt. — Porro de Ruscia et de COMANIA Tartari contra Hungaros et Polonos processerunt“ ¹⁾.

Végre, hogy többeket mellőzzünk, Haiton örmény író följegyzette 1307-ben a' kúnokról : „COMANI debellati fuerunt usque ad regnum Ungariae, et adhuc sunt multi COMANI ibidem.“ Ismét : „Per viam qua COMANI fugerunt, pervenit (Baydo Tartarorum Dux) usque ad regnum Ungariae“ ²⁾.

A' mongol berohanás' korában honunk' határai közt tartózkodott Rogerius a' föntebbi előadásokkal egybehangzólag következőkben írja le a' kúnok' mongolok általi legyőzetését, 's hazánkba menekülését : „Igitur anno MCCXLII. (ez később

¹⁾ Joannes de Plano Carpini, Apud Vincentium Bellovacensem, in Speculo Historiarum. ed. an. 1474. in fol. Lib. XXX. Cap. 149. Lib. XXXI. Cap. 15.

²⁾ Haiton, Historia Orientalis cap. XXI. pag. 417. Conf. Bergeron P. Voyages faits principalement en Asie. A la Haye, 1735. in 4. Tom. II. Histoire Or. ou des Tartares de Haiton. Ch. XXI. col. 35. „Les Cumans avoient beaucoup de troupes, et s'opposèrent aux Tartares dans l'esperance de défendre leur país : mais ils furent vaincus, et s'enfuirent jusqu' au Roiaume de Hongrie : ensorte qu'il y a encore de ces Cumans dans le país. Aprèsqe Baydo eut chassé tous les Cumans de leur Roiaume, il — alla par le chemin, quel es Cumans fugitifs avoient pris, jusqu'au Roiaume de Hongrie.“

becsusztatott hibás évszám) ab incarnatione Domini sic evenit, ut Kuthen COMANORUM rex ad dictum regem (Belam IV.) solennes nuntios destinaverit; asserens, se multis annis cum Tartaris pugnavisse, ac obtinuisse duabus vicibus victoriam contra eos, tertia vero vice, cum existeret imparatus, terram suam subito intraverint, ita ut ipso habere exercitum nequunte, eum dare terga oportuerit Tartaris sceleratis: et sic magnam partem terrae ipsius, hominibus interemtis, hostiliter destruxerint; propter quod, si vellet ipsum suscipere ac in libertate tenere, se et suos paratus esset ei subdere, ac cum consanguineis, fratribusque et amicis suis, rebusque et bonis mobilibus omnibus in Hungariam intrare, et ipsum in fide Catholica imitari. Quo audito, Rex repletus est gaudio magno valde; tum pro eo, quod talis princeps, ei quasi par, hactenus ejus se volebat subjicere ditioni; tum quia poterat ad effectum ducere praeconcepta, lucri faciendo tot animas Jesu Christo: et sic licentiatis nuntiis, non minimis muneribus honoratis, adictum Kuthen regem transmisit suos nuntios, et Fratres Praedicatores cum eisdem, mandans, quod ipsum et suos paratus esset recipere, et petita concedere, juxta suae beneplacitum voluntatis“ ¹⁾).

B) A' millyen nevekkel illettetnek némelly palócz vezérek az orosz és lengyel évkönyvekben: hasonló nevezet alatt kúnokéi tűnnek elő a' byzanti és magyar történetíróknál.

Anna Comnena 1083 és 1096. évek között a' kún hadaknak ezen főnökeit említi:

Tagortak, Maniak, Kitzes.

„Adfuere cum aliis frequentes, tum primi omnium TAGORTAK (*Тагортах, Тоғортах*) et MANIAK (*Маниак*) non paucis comitati fortissimis ac summae inter Comanos dignitatis viris.“ Ismét: „Marianus Catacalo TAGORTAM summum Comanorum Ducem conspicatus.“ Végre: „CITZEN (*Κιτζης*) Dux is erat in comanico exercitu“ ²⁾).

¹⁾ Rogerii Miserabile Carmen. Cap. II. Apud Schwandt. Script. Rr. Hung. Tom. I. pag. 295.

²⁾ Anna Comn. Apud Stritterum. Tom. III. P. II. pag. 900, 960, 971, 974.

Nestornál ugyanazon korból : *Tugorkan*, *Bonak* és *Kitan* palócz herczegek (knezek) fordulnak elő :

1094. évben : *Tugorkan* palócz herczeggel békességet köt Szvatopolk orosz herczeg, és leányát nőül veszi. 1096-ban *Tugorkan* és fia, több palócz herczegekkel együtt megöletik az orosz háborúban. 1096-ban *Bonak* palócz herczeg kétszer ment hadseregével Kiev alá. 1095-ben *Kitan* palócz herczeg követségbe menván az oroszokhoz, megöletik ¹⁾).

Dlugoss *Tuhorka*, *Maniak* vagy *Boniak* és *Kitan* nevű vezéreket tulajdonít többi közt a' palóczoknak, így :

1091. évre : „Dux MANIAK cum Polowcys venit contra Kiow.“ Ismét : „TUHORKA insuper, alter Polowconum Dux et Suantopelkonis socer, venit cum Polowcys venit contra Pereaslaw.“ Alább : „Victis Polowcys etiam dux eorum TUHORTKAI et filii ejus occiduntur.“ 1094. évre : „BONIAK Polowcorum Dux.“ 1089. évre : „Huic quoque et regioni (Russiae) Polowcy cum duobus Ducibus KITANO et Itlar inferunt bellum“ ²⁾).

Kétségkívül a' comán Kitzes és palócz Kitan azonegy a' *Kutesk* kún vezérrel, ki a' bécsi képes krónika' sorai szerint Salamon király' segedelmére jöve 1086-dik évben. Erről mondatik : „Sed post modum Salamon rex, dimissus de carcere, — — et tandem fugiens, adiit Ducem Cunorum, qui vocabatur KUTESK, cui juravit, quod Transilvaniam provinciam, proprietario jure traderet, et filiam ejus in uxorem acciperet, si ille in auxilium ejus, super Ladislaum veniret. Dux autem KUTESK, inani spe seductus, cum magna multitudine Cunorum, invadens Hungariam, devenit usque ad provinciam castrorum Ung et Borsua“ ³⁾).

A byzantiak' Maniakja és szláv történetírók' Bonak meg Boniakja ugyanaz, melly a' magyar krónikák' már föntebb kiírtam soraiban Kálmán király' korára vonatkozó eseményeknél MONOCH kún vezérnek mondatik.

¹⁾ Nestors Jahrbücher der Gesch. ed. cit. pag. 150, 151, 153.

²⁾ Dlugossi, Historiae Polonicae. Lib. IV. ed. Lips. cit col. 319.

³⁾ Thuroczy, Chron. Hung. P. II. cap. 56. Apud Schwandt. Tom. I. pag. 130, 131.

D) Egyről egyig minden történetírók, utazók és földismertetők' hiteles bizonyágtétele szerint azon földrészek és tartományok birattak a' régi kúnok által, mellyekre a' szláv krónikások a' hires palócz nemzetet helyezik.

Plan Carpin János, ki a' roppant terjedelmű Kúnország-
nak fölbomlása után nem sokára, nevezetesen 1246-dik évben
hajtá végre követségi utazását, nagy gonddal följegyzé, mi-
kép a' cománok' földét négy széles folyamok nedvesíték, név-
szerint: a' Jaik (most Ural), Volga, Don, Dneper meg a'
Duna; és hogy a' cománoknak éjszakra határosaik valának
az oroszok, mordvaiak, bylerek (volgai bulgárok), baski-
rok, parositák meg a' szamoedok; délre: alánok, czirkaszok, kaza-
rok, iberek, kattok (gothok?), brutakok, görögök és Konstan-
tinápoly, nem különben a' czitharok, georgiaiak, örmények és
törökök' földé; nyugatra a' magyarok (Erdély) és Oroszor-
szág ¹⁾.

Rubruquis vagy Ruisbroeck Vilmos 1253-dik évi utazá-
sában hasonlólag bizonyítja, hogy a' cománok a' mongol hódí-
tás előtt mind azon nagy terjedelmű földeket bírák, mellyek
a Dunától egész Volgáig a Feketetenger és Moeotis tó' mart-
jainál elnyúlnak, 's éjszakra az oroszokkal, meg morduaikkal,
délről a' czirkaszokkal és lesgekkel ütköznek meg ²⁾. — Hai-
ton végre, Corosmiáig helyezi kelet felé a' kúnok' egykori biro-
dalmát ³⁾.

Bárki futólag olvassa is az orosz évkönyveket, lehetlen
észre nem vennie, miszerint az oroszok' rettentő szomszédai, a'
hatalmas palóczok épen ott fészkelének, hová az idézett írók
Cumaniát helyezik.

Csalhatatlanná teszik a' lengyel történetírók is a' paló-
czok' honának Cumaniával ugyanegy voltát. Dlugossnál olvas-
hatni: „Polowcy — circa mare, Ruthenis confinanter dege-

¹⁾ Apud Vinc. Bellavae. in Speculo Hist. Lib. XXXI. cap. 2123.

²⁾ Voyage de Guil. de Rubruquis en Tartarie et à la Chine. Ch. XIV,
XV. Apud Bergeron, Voyages. Tom. I.

³⁾ Haiton, Histoire des Pais orientaux, ch. V. Apud Bergeron, l. c. Tom.
II. col. 9.

bant.“ Ismét : „Anno Domini 1211. apparuit grandis cometes in diebus mensis May, octodecim diebus durans, et super Poloucos, Tanaim ac Russiam gyrans“ ¹⁾. Michovius írja : „Polouci — fuerunt gentes secundum latus septentrionale Euxini maris commeantes, ultra paludes Meotidis“ ²⁾. Cromernél ezek találtnak székeiket illetőleg : „Tartari — Rha, sive Volga flumine transmissio, ad occidentem progressi, vicinis Russorum Poloucijs, campestris ad Tanaim et Maeotim paludem loca habitantibus — bellum intulerunt. — Ipsi deleti, et omnis illa circa Tanaim et Maeotim ora cum Taurica Chersoneso a Tartaris habitari cepta“ ³⁾. Végre Decius Lajos állítja : „Polovczi — ea loca habuerunt, quae a tergo Russiae inter Tanaim et Maeotidem vergunt, quibus hodie Tartari insident“ ⁴⁾.

Az elsorolt három osztályu hiteles adatok' egybevetése után, úgy hiszem, nem fog senki kételkedni, miszerint a' palócz nemzet a' kún nemzettel azonegy vala; melly állítás több jeles történetbuvárok' véleményével is támogatathatik.

Már Cornides Dániel halhatlan óságbuvárunk ezen hiedelmet táplálta nemcsak, hanem következő czímű értekezést is írt : „*Commentatiuncula Historico-Critica de Cumanis, quae Cumanos, Valvos, Parthos, Polowczios, Kipzacos, Cunos, ejusdem omnino gentis diversa nomina fuisse fide veterum scriptorum ostenditur. Auctore D. Cornides*“ ⁵⁾, melly kézírata azonban, mint már egykoron Horvát István tudatá, a' gr. Teleki-féle könyvtárból elveszvé, többé nem található.

A' nagyhirü német criticus Schlözer, ki egy rövid palócz krónikát is szerkeszte (Chronik der Komaner oder Polowtzer), következőkben fejezi ki magát a' név iránt: „*Komanoi, Comani,*

¹⁾ Dlugossi Hist. Polon. Lib. VI. ed. cit. col. 612.

²⁾ Michovii, De Sarmatia utraque Lib. I. cap. 2. Apud Pastorium, Corpus Histor. Polon. Tom. I. p. 122. Item, ejusd. Chron. Polon. Lib. III. cap. 32. apud eund. Pistor. Tom. II. pag. 84.

³⁾ Cromeri M. De Origine et rebus gestis Polonorum. Lib. VII. ed. cit. pag. 128.

⁴⁾ Decii Lud. De vetustatibus Polonorum. In Pistorii Corp. Hist. Polon. Tom. II. pag. 264.

⁵⁾ Danielis Cornides Bibliotheca Hungarica. Pest, 1792. 8. Inter Mss.

Comanitae, Cumani, bei den Ungern Cuni, Chuni; bei den Polen Polowczy; bei den Russen Polovtzy, in deutschen Chroniken auch Valui, Falones, Valven, Parthi.“ Alább a' jegyzetben írja: „Dass Polovtzer und Komaner nur 2 Namen 1-es Volks sind, wie Deutsche und Allemands, wie Wenden und Slaven, wie Geten und Daken: ist ganz gewiss. Nikon (Nesztor' egyik codexének neve) II, 14, wo dem Methodius, Torheiten über dem Ursprung der im XI-ten Saec. neuerschinenen Völker, nacherzählt werden, sagt: Chwalissen und Bolgaren stammen von Loths beiden Töchtern; aber 4 andre Völker sind Ismaelitischer Abkunft, Torkmeni, Petschenesi, Tortzy, i Kumani reksche Polovtzy,“ *Cumanni id est Polovtzi ex deserto egressi* etc., melly utóbbi kifejezés mások által így értelmeztetik: „Kumani richtiger Polowzi“ ¹⁾. Más helyütt írja: „Petschenger, Polovzer (oder Komaner); und Mongolen, sind 3 schreckliche Namen für die russische Nation, und für denkende und gefüllvolle Geschichtschreiber dieser Nation“ ²⁾.

A fíradhatlan Klaproth Gyula, mint éles vizsgálódása' vég eredményét mutatja föl a' két névnek azonegy nemzetre tartozását, midőn írja: „Kumaner sind mit den Polowzern der Russischen, und den Polowczy der Polnischen Geschichtschreiber, ein Volk.“ Ismét: „Dies allein beweist nun hinlänglich, dass Polowzer, die Komaner der Byzantiner sind“ ³⁾.

Időnkben, b. Hammer-Purgstall József, bécsi nagyhirű tudós hasonló értelemben nyilatkozott, írván: „Die Usen, Ghusen oder Oghusen, von den Geschichtschreibern auch Turkomanen oder Kumanen, von den Russen Polowzer, von sich selbst aber Kunen genannt. Den ursprünglichen Namen der Kunen führen sie noch heute in Ungarn selbst“ ⁴⁾.

Saját nézetemet e' két, t. i. KÚN és PALÓCZ névnek

¹⁾ Schlözer A. [L. Kritische Sammlungen zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen. Göttingen, 1795. 8. III. St. S. 482, 483. és 1. jegyz.

²⁾ Nestor, Russische Annalen, von A. L. v. Schlözer. Göttingen, 1805. 8. IV. Th. S. 10.

³⁾ Klaproth J. Reise in den Kaukasus und nach Georgien. Halle und Berlin. 8. I. Bd. S. 266, 267.

⁴⁾ Hammer-Purgstall, Geschichte der Goldenen Horde in Kiptschak, das ist: der Mongolen in Russland. Wien, 1840. in 8. S. 18.

azonegy nemzetre vonatkozása iránt mi illeti: hasonló véleményét táplálók az elsorolt írókéval; mindazáltal nem titkolhatom el abbéli meggyőződésemet, miszerint, habár egy rokon nyelvű és vérű népcsaládhoz tartozott is e' két név alatt föltűnt népség, mégis a' törzsökös hún-scytha népfajnak már a' leghajdanibb korban egy külön ágazatát alkotta a' kún nevű, külön felekezetiség bélyegzé ismét a' palóczot, melly utóbbi nevezet elvégre egyedül a' szláv népek által használtatván, a' hún népség' külön felekezeteire egyetemesen is kiterjeszteték, valamint a' magyarok a' germán népfaj' egyik ágazatának „Nemet“ nevére általában németeknek hívják a' germánokat.

E' rokon törzsökfajuság' és vérségi kapcsolat' kimutatása után legsürgetőbb immár azon kérdés' megfejtése: vajjon mit jelent a' PALÓCZ név és milly nemzet' nyelvéből származik?

Cromer orosz nyelvből keletkezettnek mondja, anélkül hogy értelmét világosan meghatározná, de mégis a' mezőföldtől véli származni: „*Vicinis Russorum (úgymond) Poloucy s, quos nonnulli recentiores Gotos, nonnulli Chunos sive Cumanos esse volunt, campestris ad Tanaim et Maeotim paludem loca habitantibus, indeque ut nostra fert opinio, finitimorum Russorum lingua non valde diversum a Polonis nomen sortitis, bellum intulerunt*“¹⁾.

Michovi Mátyás szinte lengyel író hasonlólag orosz nyelvből származtatja e' nevet, és vadász megrabló értelmezést tulajdonít neki imezekben: „*Polouci autem lingua Rutenorum sonant et interpretantur venatici seu rapaces, quia saepenumero invadentes eos spoliabant, quemadmodum et Tartari hisce temporibus faciunt*.“ Ismét: „*Quoniam Gothi illas terras tempore adventus et ingressionis Tartarorum incoluerunt, a vicinis Polouci nuncupati, quod sermone Sclavorum, Rutenorum et Moscovitarum rapaces et spoliatores sonant, quia tunc Gothi, quemadmodum nunc Tartari, tamquam Canes Venatici vicinas invadentes nationes molestant, ac spoliabant*“²⁾.

¹⁾ Cromeri De origine et rebus gestis Polonorum. Lib. VII. ed. cit. pag. 180.

²⁾ Michovius, De Sarmatia Asiana et Europea. Lib. I. cap. 2. In Pistorii Corp. Historiae Polon. Basileae, 1582. fol. Tom. I. pag. 122, 130.

Hajlandó Michoviussal tartani Decius Lajos, olly különbséggel mégis, hogy térföldi vadászt jelentőnek értelmezné: „*Poloutzi* (úgymond) *barbaro vocabulo sunt appellati, cujus ego vocabuli vim seu rationem (nisi Camporum seu planitie venatores fuere interpretaetus) penitus ignoro*“¹⁾.

Megegyeznek a' „vadász“ jelentést illetőleg Michovius-sal Deguignes²⁾ és Kulczynsky orosz egyházi író³⁾.

Ellene mond Michovius' magyarázatának szinte a' XVI. században élt író Herberstein, és igyekszik megmutatni, mikép a' „Palócz“ vagy „Polowtz“ név nem az orosz „Polle“ azaz : mező, és „tze“ vagy „kszi“ ragasztékból származott, és mező vagy térföldi lakosokat, nem pedig vadászokat jelent. Szavai imígy hangzanak : „*Quo loco autem libelli de duabus Sarmatiis, de Polovtziis populis, quos venatores interpretatur, errasse clarum est. Polovtzi enim campestris dicuntur. Nam Polle campus est : Lowatz et Lovtzi, venatores, adjuncta autem tzi, vel ksi sillaba, non mutat significationem: neque enim ab ultimis, sed primis sillabis significatio desumenda est. Et quod ejusmodi Ruthenorum dictionibus syllaba generalis ski adjici solet, ea res homini imposuit: atque ita Polovtzi campestris, et non venatores interpretari oportet*“⁴⁾.

Müller' előadása szerint orosz nyelven „*Lowitj*“ rablót jelent és épen ettől származik a' „*Po-lowtz*“ név⁵⁾.

Sarkalatosan eltér a' föntebbi származtatásoktól Hammer' fejtegetése, melly szerint az orosz *Pole*, azaz : mező, és *Uz*, hún-scytha népfelekezet' nevéből alakultnak 's „mezei *Uz*“ adónak állítatik következő soraiban : „*Ob der Nahme Kumane*

¹⁾ Decii, De vetustatibus Polonorum. Apud Pistorium. 1. c. Tom. II. pag. 271.

²⁾ Deguignes, Allgemeine Geschichte der Hunnen und Türken etc. Übers. v. Dähnert. Grifswald, 1769. 4-to III. Bd. XV. Buch. S. 66.

³⁾ Kulczynsky, Specimen Eccles. Rutheniae. pag. 207. Conf. Assemani, Kalendarium Ecclesiae Universae. Romae, 1755. in 4. Pars II. cap. II. pag. 222.

⁴⁾ Herberstein, Rerum Moscovitarum Commentarii. Francofurti, 1600. fol. pag. 64.

⁵⁾ Müller, Sammlung Russisch. Gesch. Petersburg, 1736. 8. II. Bd. I. St. nr. 4. S. 74.

bloss eine Erweiterung dieses ursprünglichen Nahmens (Kún), oder eine Verstümmelung des Nahmens Turkmane, oder von dem Flusse Kuma, oder dem alten Schlosse Cumania hergenommen sey, lässt sich mit Gewissheit nicht entscheiden, und ist gleichgültig; weniger zweifelhaft ist der Ursprung des Nahmens der Polowzer, welcher nicht anders als die Usen der Steppe heisst, in den das russische Pole nur die Uebersetzung des türkischen Descht und Owz nur eine breitere Aussprache von Us. Von den Usen, wurde der Dnjeper Usu, und das Meer an der Mündung desselben Usulimne, d. i. der Hafen der Usen benannt“¹⁾.

Legközelebb Neumann Károly Frigyes szinte a' szláv Polja tér és mezőföldet jelentő szótól származtatá nevöket, így irván: „Die Kumanen, welche seit undenklichen Zeiten in dem Lande Kaptschak sitzen und nicht selten auch diesen Namen erhalten, — sind keine neuen Einwanderer aus den Gegenden jenseits des Jaik, sondern ächte Nachkommen der alten Skythen, welche jetzt wieder unter der Benennung Komannen, d. h. Flächen — oder Steppenbewohner, was die Slawen ganz richtig mit Polowzi und die Deutschen durch Falawa, Feldleut, übersetzen.“ Ismét: „Kum oder Kom heisst im Türkischen Sand, Steppe; Komanier sind also Steppenbewohner. Polowzi kommt von Polja, Feld, Ebene. Karamsin II. 40. Anmerkung. Bei den Deutschen heissen sie Falawa, Falen, was dasselbe ist. Zeuss 744. Herberstein übersetzt Polowzi ganz richtig durch Feldleut“²⁾.

Kinek legyen az elszámláltak közül legtöbbször igaza? végkép eldönteni vagy észrevételekkel kísérni nem akarom, miután a' kezdés' lényegére most kevesbbé tartozván, kitüzött első tételünkre főleg az lenne megbizonyítandó, mikép a' kún és palócz név ugyanegy nemzetre vonatkozik. Annyit mindazáltal akaratlanul is tanulhattunk az előadottakból: hogy a' PALÓCZ (Polovcz) név orosz-szláv nyelvből veszi eredetét, és hogy nem más, mint a' szláv nemzetbeli írótól használtatott. De az iránt is fölvilágosítottunk, valamint majd a' kabarokróli

¹⁾ Hammer-Purgstall, Geschichte der Goldenen Horde in Kiptschak. Wien, 1840. 8. S. 18.

²⁾ Neumann K. Fr. Die Völker des südlichen Russlands in ihrer geschichtlichen Entwicklung. Leipzig, 1847. 8. S. 132, et not. 44.

értekezésben eléggé kitüntetem, miképa' PALÓCZ név „RAB-LÓ“ fogalommal létezett legszorosabb kapcsolatban; és „VALVEN“ német nevök is azt jelenti; hasonlót fejezván ki már legrégibb korban használt GOTHUS nevök, melyről Keleti Utazásom' II. köt. 144. 's köv. lapjain elég bőven értekeztem. E' tárgynál nem hallgathatom el egyszersmind abbeli véleményemet, miszerint Hammer' etymológiája egész terjedelmében nem igazoltathatván, az *UZ* pótolókra nézve alig ajánlható.

Előzményünk' *második* tételét a' mi illeti, t. i. hogy hazánk' terjedelmes vidékén maiglan fönlevő palócz magyarok a' kún nép, jelesen az Árpáddal beköltözött kúnok' valóságos ivadéki : ezen tény következő hiteles tanútételekkel bizonyítatik be :

Legrégibb történetirónk Béla király' névtelen jegyzője egyszerű tollával elég bőven leírja, mikép egyesültek Kiónál hét vezéreik alatt a kúnok (Cumani) magyar őseinkkel, mint jöttek együtt Pannoniába, hol és minő tájakon telepedtek meg; melly vidékeken most, már nem ugyan kún, hanem palócz néven országszerte ismeretes magyar népfajra találunk, nevezetesen, mint majdan a' kabarokróli értekezésben előadandom, Mátra' vidékén, Heves, Borsod, Nógrád, Gömör, Torna, úgy szinte Abauj, Zemplén és Bereg vármegyékben.

A' névtelen jegyző szokott modora szerint leginkább csak vezéreket említ, midőn népcsapatokra czéloz; innen van, hogy az általa nyilvánított hét kún vezér, u. m. Ed, Edumer, Ete, Bunger, Ousad, Bojta és Ketel, vagy ezek' utódai neveit említi és mondja letelepedetteknek, midőn a' hozzájuk tartozó kún csapatokat és családokat is érti alatta.

A' *hevesvármegyei* kún-palóczok' (hogy illy kifejezéssel éljünk) megszállása így adatik elő általa: „Árpád vezér pedig és az övéi innét kijöven, Eger folyóig mentek, és ott kunyhókat csinálván, több, napokig megmaradának, és azon halmot, mellyen a' vezérnek leveles színt csináltak, Színhalomnak (most Szíhalom) nevezték, és az ő táboruk Ustoros folyótól Poroszló váráig nyúlt vala. Azután kimenvén, Zagyva folyóig jöttek és táborútöttek azon folyó' partján a' Tiszától fogva Mátra erdőig, és meghódították a' föld' minden lakosit Köröstől fogva

Zagyva folyóig és Szepes erdőig. Akkor Árpád vezér nagy földet adott a' Mátra erdőben Edőnek és Edömernek, hol azután Pota, az unokájok, várat épített. (Anonym. cap. XXXII.)

Borsod vármegye' vidékein Bunger (Gyömbér?) Ousad (Acsád) és Huhot (Hahót) kún vezérek és népei telepedtek meg szerinte: „Azután a' vezér és az ő főemberei kimentek Szerencsből, és áthajózták a' Sajó folyót azon helyen, hol Hernád patak lefoly, és tábort ütöttek Hejó folyónála' Tiszáig és Emődig, ét ott maradtak egy hónapig. Ott is adott a' vezér Bungernek Bors' atyjának nagy földet Tapolecza folyótól Sajó folyóig, melly most Miskolcznak hivatik, és adott neki egy várat, melly Győrnek (most Diós-Győr) mondatik, és azon várat az ő fia Bors, saját várával, melly Borsodnak mondatik, egy vármegyévé tette (ugyanaz, cap. XXXI.). Ismét Bors pedig — összegyűjtván a' parasztok' sokaságát, Boldva folyó' mentén várat épített, melly azon néptől Borsodnak hivatott, azért, mivel kicsiny vala. — A' vezér pedig kegyességéncél fogva Borsot azon várnak grófjává tette, és azon vidék' minden gondviselését reá bízta (u. o. cap. XVIII.). Továbbá: Azután Árpád vezér és az ő nemesei innen kimenvén Nyárad folyóig jöttek, és táborba szállottak a' patakok mellett azon helyen, melly most Kácsnak mondatik, a' hol is nagy földet adott Acsádnak, Örsur' atyjának, és ott azután az ő fia Örsur ugyanazon folyam' forrásánál várat épített, melly most Örsur várának neveztetik. Végre: Azután kiindultak, egy napig lovagolván, a' kis hegyek mellett tábort ütöttek, és innen a Túr folyó mellett lovagolván, a' Tiszáig hatottak, és a dorgmai révnél a' Tiszán átkelvén, hol is Árpád vezér' kegyelméből Hahót nevű katonának nagy földet szerzének, mellyet az ő utódai mostanig birtak“ (u. a. cap. XXVIII.).

A' *zemplénvármegyei* kún-palóczokat Ed és Edömer kún vezérektől és Tarczal nevű jeles kún férfitól származtathatni le következők szerint: „Árpád vezér pedig és az ő katonái Hungvárból nagy örömmel kijöven, a' Tarczal-hegyen túl Takta folyó mellett levő mezőn tábort ütöttek Szerencs hegyig. — És ugyanott Takta mellett és az erdők alatt Árpád vezér sok földeket adott különböző helyekben azok' lakosaival együtt

Edönek és Edömernek, melly földeket az ő maradékaik isteni kegyelem' segedelmével mostanig is birni érdemlették. Előbb mondott Tarczal pedig Árpád vezér' kegyelméből ugyanazon hegy' tövénél, hol a' Bodrog Tiszába foly, nagy földet szerzett, és azon helyen földvárat épített, melly most Himesudvarnak (jelenben Tokaj) neveztetik" (u. o. cap. XVII.).

Szinte azon környékeken nyert Ketel (Keczel) kún vezér is szállás-földeket a' névtelen jegyző szerint, ki így beszéli el: „És azután Árpád vezér maga kegyelméből az egész földet Sátorhabmától fogva Tolcsva folyóig a' lakosokkal egyetemben Ketelnek ajándékozta, és nem csak ezeket, hanem ezeknél nagyobbakat is ajándékozott" (u. a. cap. XV.).

És ime fenvannak elég terjedelmes földeken Bodrog, Boldva, Hejó, Hernád, Nyárad, Sajó, Takta, Tapolcza, Tisza, Tolcsva, Ustoros és Zagyva folyamok' vidékein, meg a' messzi nyuló Mátra' hegység' rengeteg erdeiben Árpád' kúnjai mostaniglan PALÓCZ rokonainkban!

Ezen kúnok' többi maradékaira, honunk' különböző részein, mint nevezetesen Komárom' környékén a' Duna' mentében, hol Vág' vize folydogál, a' már említett Ketel által szerzett földön, nem különben a' Baranyaságban és Bataszék körül, hol Ete és Boyta kún vezéreknek jutottak tágas birtokok, és más helyeken is, hova a' névtelen jegyző kún főnököket szállít, kevés nyomozás után könnyű szerrel szinte reájok találhatnánk. Nemde a' baranyaiakat a' palóczokhoz mintegy hasonlóknak tartjuk országszerte némi erkölcsi vonásaik- és szójárásukra nézve? Az Okor mellékiek' és az úgynevezett Ormányság' dialectusának palóczos voltán kétkedik-e már valaki? A' Komárom' tájékán és Nyitra' völgyén divatos magyar beszédmód is figyelemre vonhat bennünket. Hogy a' névtelen jegyző, mint már előbb említők, szokott modorához képest a' kún népsokaságról mélyen hallgatva, csak vezéreket emleget a' földfoglalásnál, azon föl nem akadhatunk. A' főt természetesen követik a' tagok.

Nem forog fön tehát semmi kétség palóczainknak az árpádi kúnoktól származása iránt: de gördülnek elő igenis több nehézségek a' palócz és kún nevet illetőleg, miket ezenel eloszlatni mulhatatlanul szükséges.

Az első nehézség körül forog: Mikép lehetett az, hogy a' palóczok kún népfelekezetbeliek levén és magokat saját nyelvünkön kúnnak nevezvén, mégis ezen eredeti, igaz nevöket meg nem tartották közöttük; holott a' később, jelesen IV. Béla király' idején beköltözött kúnok maiglan ősi nevökön hivatnak?

A' másik ide megyen ki: Mikép történhetett, hogy a' honunkbeli palócz népség sem kún (Cumanus), sem palócz néven elő nem fordul törvényeinkben, számos okleveleinkben 's egyéb irott régiségeinkben?

E' kételyek' eloszlatására elegendő anyagot nyújt következő rövid nyomozásunk:

Az Árpáddal ide költözött kúnok az akkora már szlávizálásnak indult Kiovnál csatlakozván őseinkhez, velök együtt nagyszámu szláv és magyar-oroszok is jöttek át a' Karpátokon, kik Pannoniába behozák a' nemzeti szokás szerint náluk kún helyett divatos „palócz“ nevet. A' magyar népelem tehát az oroszokkali érintkezésnél fogva már Pannonia' elfoglalásakor megbarátkozván e' nemzetnévvel, mai napig kiirthatlanúl fönmaradt emlékezetében nem csak, hanem krónikaínk' ujjmutatása szerint ezen név latin fordításban használtatik is. Eléggké kifejtetett már, mikép a' „Palócz“ szó Rablót és Prédálót értelmez legbizonyosabban, és épen ennek fordítása a' római nyelvből és törvényből vont „*Latro*“ és „*Praedo*“ meg „*Latrunculus*“, mellyen honi palóczainkat jelölve találjuk. Aba királyról írja a' bécsi képes krónika Turóczinál: „*Tunc legati Abae regis, venientes ad Caesarem, repetebant Hungaros, qui ad Caesarem fugerunt, conquarentes et dicentes: quod ipsi essent PRAEDONES et LATRUNCULI Regni Hungariae, et praecipui incentores guerrarum et discordiae inter Caesarem et Hungaros.*“ Ugyanazon képes krónikában olvashatni I. András király' koráról: „*Is autem, qui ferrebat litteras, Deo sic volente, captus est a LATRUNCULIS Andreae regis, et ad eum ductus*“¹⁾. A' magyar király' és ország' latraiban meg rablóiban bizonyára senki nem fog zsivány vagy haramia ban-

¹⁾ Thuroczi, Chron. Hung. P. II. cap. 37, 43. Apud Schwandtnerum, Tom. I. pag. 102, 109.

dát fölfedezni, hanem azon hadcsapatot találándja, mellynek ős nemzeti szokás és hadi tervezet szerint tisztében állott a' hadban előjárás, száguldás, rablás és pusztítás. És épen illyeknek ismerjük Constantinus Porphyrogenitus' tanutétele után a' kabarokat, illyeknek nevök' jelentése szerint a' palóczokat, kik Árpád' kúnjaival azonosok valának. Hogy az eredeti „kún“ név a' honi palóczokat illetőleg kiveszett, azon épen nem csudálkozhatunk, ha meggondoljuk, hogy e' törzsökfaj még európai alakulás előtt egyesülvén magyar őseinkkel, a' közösen kiállott nagyszerű catastrophok, reformok, de különösen a' kereszttyénség' amalgamizáló ereje által a' fő nemzeti „MAGYAR“ nevü tömegbe olvasztatott be. Hasonló sors érte a' magyar izmaelitákat, kiknek saját nemzeti nevök a' kereszttség' fölvételével végkép elenyészett ¹⁾. A palócz-kúnok egyébiránt e' hazába léptökkor a' többi magyar népfajtól külön political és polgári jogokat nem nyervén, nemzetiségi önállásuk annyira nem biztosított, miszerint nemzeti nevök kiválólág és a' többtől elkülönözve megőriztethetett volna. Mindazáltal, a' viharos századok' fergetegeiből illy okmánytöredéket is hagyott fön a' gondviselés számunkra, mellyet a' palócz nemzet' őstörténetének drága gyöngye gyanánt mutathatunk be, s mellynek értelméből a' palóczság' kún (Cumanus) nevének még a' XIII-dik században divatozása kiviláglik.

Borsod vármegyében, a' mátrai törzsökös palóczságnak, hogy úgy mondjuk, szívében, *Apátfalván*, melly a' hajdan ott virágzott apátságtól kölcsönözte nevét, csalhatatlan bizony-sága tűnik föl az ottani népség' kún voltának. Pázmány Péter esztergami érsek és bibornok az 1629-dik évi nagyszombati zsinat' irományaiban új emlékezetbe hozván a' honi szerzetes rendek' helyeit, a' cistercitarend' apátságai elszámításával többi közt imezeket ír: „*Abbatia de Beel Trium fontium B. Mariae Virginis Assumptae (Alias Trium fontium de Beel CUMANORUM) Agriensis Dioecesis, fundata 1232*“ ²⁾; melly

¹⁾ Jerney J. A' magyarországi izmaelitákról, mint volgai bolgárok- és magyar nyelvü népfelkekezetről. Budán, 1845. 8r.

²⁾ Acta et Decreta Dioecesanæ Strigoniensis celebratæ Tyrnaviæ. A. 1629. In Append. II. De religiosis Ord. Apud Peterffy Car. Sacra Consilia Eccles. R. Cath. in Hung. celebr. Posonii, 1742. fol. Part.

apátság illy czím alatt: „*Abbatia B. M. V. in Coelos Assumptae trium fontium de Bēel seu APATFALVA*“ maiglan adományzás' tárgyául szolgál. Alapítója Cletus egri püspök vala ¹⁾. Tehát már a' mongolok elől futó's honunkban menekvést talált kúnok' időszaika előtt, 's kéttelenül az árpádi vagyis palócz-kúnok' birtokában virágzott ezen apátság. Míg e' tárgyra tudós nyomozóink kellő gondot fordítva mohos régiségeinkből több s több adatokat kiaknázhathatnak, figyelmeztetésül a' palócz-kún maradványok' sorában, csak fölemlíteni kívánom a' gömörmegyei szinte palóczság' területében eső KÚN-PAPOLCZA helység' nevét, melly palóczaink' kún vérségéről hasonlólag nyomatékos bizonytságot nyújt.

A' magyarhoni palóczok' nevét tárgyalva végre észrevétel nélkül nem hagyhatom, mikép ámbár régi iratainkban elő nem fordul, XVI-dik századi történetirónk Istvánffy Miklós azt ismervén, föl is említette, de soraiból kilátszik, hogy a' honi palóczokra figyelés nélkül csupán a' lengyel krónikák' palóczait tartotta szem előtt 's azokból voná állítását. Ő írja Temesvár' eredetéről szoltában: „*Temesvarinum — veteres Pannoniae Reges contra Bulgarorum — ac Cumanorum seu Cunorum, quos Poloni POLOUCIOS, nos nunc Tartaros vocamus, crebriores incursus antevertendos aedificaverant*“ ²⁾. A' hibás véleménynél, melly szerint e' név tatárookra erőszakoltatik, fontosabb kérdésünkre az, hogy a' „Palócz“ két helynevünkben is mutatkozik. Lipszky' Repertoriumában olvashatni: „*Pallócz aliis PÁLOCZ, Praedium Comitatus Posoniensis*.“ Ismét: „*Pallócz*

II. pag. 275. — Mátra' vidékén, különösen Apátfalva körül következő helységek tartatnak a' hely- és népismerők által eredeti tősgyökeres palócz helységeknek: Ágas- vagy Ákos-vár, Balla, Balaton, Bán-Horvát, Bánfalva, Bodony, Csernely, Dedes-vár, Erdő-Kövesd, Filimes, Gesztete, Hasznos, Jánosi, Istenmezeje, Kazar, Mély-kút, Noszvaj, Omány, Parád, Pétervásár, Recskivár, Salgó-Tarján, Szent-Domonkos, Szent-Mária, Szent-Simon, Szarvas-kő, Tar, Tardona, Terenye, Tiribes, Uraj, Velezd, Verebély. Mindezekhez mélyebb vizsgálódások által még többek is járulhatnak.

¹⁾ Schmitth Nic. *Episcopi Agrienses. Tyrnaviae*, 1768. Tom. I. pag. 144.

²⁾ Istvánffy Nic. *Historia Regni Hungariae. Lib. XVIII. ed. Colon. 1727. fol. pag. 200.*

*aliis PÁLÓCZ Pagus C. Unghvariensis*¹⁾. Úgy hiszem, e' helyeket illető régi oklevelek inkább kún lakosokra mint Pál nevű első birtokosra utalnának. De fejezzük már be a' palóczok' kettős nevének divatáróli nyomozásunkat.

Párhuzamot szabván a' palócz-kúnok' alapvonásokban érintett viszonyai és a' későbbi királyok alatt beköltözött kúnokéi között : könnyen eljuthatunk azon eredményhez, melly ez utóbbiak' ősi nemzeti nevének fenmaradását, erős divatának okait nyilván előnkbe tárja, 's az ellentét' valóságáról meggyőz.

A' később, jelesen IV. Béla király alatt beköltözött kúnok szabadságaikat biztosító szerződés mellett léptek e' hon' határai közé. A' családbelieken kívül 40,000 főnyi fegyveresből álló kúnok' fejedelméről Kötönyről (Kuthen) megjegyzi Rogerius : „*Si vellet ipsum (Rex Bela) suscipere, ac in libertate tenere, se et suos paratus esset ei subdere.*“ Bizonyos egyezkedés előzé meg tehát bejövételöket. Meg is erősítették különös királyi levelekben jogaik, megalapítottak belszerkezetök, kimutattattak elfoglalandó szállásaik, szóval különváló political és polgári életet nyerének, mellyben, mint nyilván tudatik, több századokon át számos királyok' oklevelei sértetlenül megőrzék őket; nemzeti önállásuk és nevöknek ennél fogva elenyésznie nem lehetett.

Hogy e' későbbi rokon vendégeink nem hozák magokkal a' szlávoknál divatos „Palócz“ nevet, annak azt vélem egyszerű okául, mivel ezek nem az orosz tartományokban és nem szláv ajku néppel egyetemben kapcsolák magokat magyar őseinkhez; 's így nem is létezett azt elterjesztő és fentartó elem.

Még a' palócz nemzet' nyelvéről kívánok némi rövid észrevételt elmondani.

Ha az orosz és lengyel krónikákat kérdezzük : minő nyelvet beszélt e' hatalmas nemzet? arra tőlük világositást, de még tájékozást sem nyerünk. Annyira elmulaszta úgy egyik, mint másik nemzetbeli íróserreg annak idejében e' tárgyról

¹⁾ Lipszky Joan. Repertorium locorum Hungariae. Budae, 1808. in 4. pag. 493.

hiteles tudósítást gyűjteni a' késő maradéknak átadandót, hogy már a' XVI. század' elején élt Michovius habozva írta: „*Polovvci — quos — linguagium habuisse asserunt, quale locuti sunt diebus nostris principes de Mancup: ultimo per Baissetum imperatorem Turcorum anno domini 1486. exterminati, in Chersoneso, et insula Tauricae quam vulgari nostro Przecop dicimus, a Tartaris Przecopensibus occupata*“¹⁾). Valamint ez ingadozó, sőt hibás véleményzés' nyomán, melly szerint a' mankupiakkal, kiknek tatár fajuságát elvégre kimutathatja a' gondos vizsgálódó, azonegy nyelvűségök hozatik szóba, biztos tudomást nem szerezhethünk, úgy a' palócz fejedelmek és főnökkök' orosz és lengyel évkönyvekben bizonyára elrontva és ferdítve találtató neveik meddő eredményhez juttatnak. Ez áll a' palócz városok' neveiről is. Mí magyarok biztos és határozott historiai tényre alapítva kutatásunkat, egész bizonyossággal mondhatjuk:

Az árpádi palócz-kúnok, nem különben a' bélai kúnok, kik a' szlávok' palóczaival azonegyek, valamint most némi dialectusi különbséggel valódi magyar nyelven beszélnek, úgy hajdan és mindenkor azon nyelvet beszélték: következőkép a' palócz nemzet' nyelve a' magyaréval azonos vala.

A' kún nemzet' nyelvének magyarságát Keleti Utazásom' I. kötetében elég bőven és elvitázhatlanul megbizonyítván, az ismételt kimutatástól magam föloldatva érzem; az pedig, hogy miben és mennyiben állott a' dialectusi különbség, ezen értekezés' köréhez nem tartozik.

Nem árt ez uttal a' palócz személynevekre is némi figyelmet fordítanunk.

Az orosz krónikák időnkint több palócz főnökköket vagyis hercegeket (knéz) neveznek meg, kik betűrendbe állítva évszám' kíséretével imígy következnek:

Abaruk.

Aepa : 1107.

Altanapa, Altunapa, Altunop : 1099, 1102, 1103.

Alak, Aluk : 1184.

¹⁾ Michovii Chronic. Polon. Lib. III. cap. 32. Apud Pistorium. Tom. II. pag. 84.

- Amurat : 1132.
Aturgii : 1184.
Barak : 1184.
Baskard, Baskart, Baskrad : 1158, 1184.
Baty : 1223.
Bjelkun : 1162.
Blius.
Bonjak : 1096, 1099, 1107. Ismét 1166.
Csenegrep, Csenegreb : 1103. Dlugossnál : Czeniehperepa.
Danila : 1184.
Ekszi, Ikszár : 1184.
Girg : 1107.
Iszagljeb : 1184.
Itlar : 1095.
Jaroszlanop, Jaroszlanopa : 1103. Dlugossnál : Haroslanopa.
Jazy : 1115.
Kitan : 1095.
Kobjak, Kobjhak : 1184. Kobjakfi : 1223.
Kobran : 1125.
Kocsii, Kocsin : 1103. Dlugossnál : Kocza.
Kogrep : 1103.
Koncsakfi, Jurja : 1223.
Kotak : 1223.
Kunem : 1103. Dlugossnál : Huniana.
Kurja : 1096.
Kurtok : 1103. Dlugossnál : Kurtaka.
Modi : 1103.
Osz : 1107.
Oszaluk : 1184.
Sarukan : 1107.
Szatmatz : 1162.
Szeluk, Szelukan, Rukan : 1111, 1127.
Sziroszlav vagy Temirkhoszjei : 1149.
Szokal : 1061. Dlugossnál : „Sobal alias Siekal“ : 1159.
Sztas : 1127.
Szugr : 1107.
Szurbar : 1103. Dlugossnál : Surboz.

Targ, Targa : 1184.

Tarszuk : 1184.

Tasz : 1107. Dlugossnál : Tasza. Bonjak' testvére volt.

Tereevics : 1184.

Tetii : 1184.

Tugorkan : 1094, 1096. Dlugossnál : Tuhorka és Tuhortkai.

Turundai : 1184.

Uruszoba : 1102, 1103. Dlugossnál : Rubosa. Hihetőleg Örs-aba lappang alatta.

Valdusza, Veldius, Veldjuszja, Vedus : 1103.

Volodar : 996.

A' XII-dik századi orosz énekben e' három palócz vezér neveztetik meg : Gsak, Kontschak és Scharokan. Dlugoss említ 1103-dik évre Kikalopa és Chasupa nevűt.

Klaproth Gyula, az orosz pétervári academia' utasításánál fogva kaukaszusi utában a' palócz nevekre különös gondot fordítván, nyomozási eredményül mutatja be, mikép azok jobbra fölaltatók a' cserkesz népeknél : „*Die in den Russischen Jahrbüchern aufbehaltenen Polowzischen Nahmen* (ezek szavai) *finden sich also grösstentheils bey Tscherkessischen Stämmen wieder, welches auch nicht gegen die historische Wahrscheinlichkeit streitet, in dem wir wissen, dass dies Volk sonst weit mehr nach Norden zu verbreitet war, und vielleicht in ältern Zeiten nicht einmal so weit nach Osten zu in Kaukasus wohnte als jetzt*“ ¹⁾).

Én e' szemlélődésekre véleményt alapítani nem merek, mert a' palócz nevek az orosz krónikákban, mint könnyen kimutathatni, sőt első tekintetre kinek kinek szemébe ötlük, hiányosan és elferditve írvák. Klaproth' egybehasonlítása azért sem bír vonzóerővel, mivel ő, messzi tévedve a' valóságtól, kaukaszusi kutatásában elvégre is tatároknak nyilvánítá a' palóczokat, imezeket írván : „*Wenn uns also nicht irgend ein glücklicher Zufall eines Besseren belehrt, so bleibt es, nach meiner Meinung, am wahrscheinlichsten, anzunehmen, dass die*

¹⁾ Klaproth Jul. Reise in den Kaukasus und nach Georgien. I. Bd. S. 65.

Komanne der Griechen und Polowzer der Slavischen Chronikenschreiber, Chabdschäkische Tataren waren, di unter der Oberherrschaft Tscherkessischer Fürsten standen“ ¹⁾). Illy véleményhez bizonyára nem folyamodik Klaproth, de a' szentpétervári academia sem adandott vala neki utasítást a' palóczok' maradványainak Kaukaszus' vidékeini nyomozására, ha annak idejében kellőkép értesültek volna, miszerint honunkban léteznek több századok óta, 's itt keresendők e' hires nemzet' valóságos sarjadéki palócz és kún rokonaiknál.

Ámbár a' fönnebbi névhalmazból nyelvmínőségi bizonyítványt, mint előbb mondtam, kivonni nem merek s nem is akarok; némi feltünőbb neveket mindazáltal bizonyos nemzeti szokás' tanúsítására használni el nem mulaszthatom.

Szembeötlő több neveknel az *apa*, *epa* és *opa* rag, például: Altunapa, Csenegrep, Jaroszlánopa, Uruszoba, úgy az önálló Aepa név, melly nem egyéb a' palóczoknál divatos *Aba* vagy *Apa*, főnöki és fejedelmi czímnél; azért olvassuk Nesztornál 1107-dik évre: „*In eben demselben Jahre gieng Wlodomir, David und Oleg zu Aëppen, und zum andern Aëppa, und machten Friede, und Wolodomir vermählte Georgen mit Aëppens Tochter, und Osenens Enkelin“* ²⁾). Öseinknél szinte kelendő vala az *Aba* cím és nemzetségi név, 's úgy látszik, a' kúnokhoz tartozott különösen e' sajátság. Sámuel magyar király' *Aba* mellékneve is inkább e' kún szokásból, mint kegyessége miatt keletkezett, ki a' névtelen jegyző szerint (cap. 32.) *Ed* és *Edömer* kún vezérektől vette származását. A' *Takson* vezér alatt beköltözött besenyő-kún vezér is *Tonuz-Obának* mondatik *Béla* kir. jegyzőjénél. Ez a' tiszaparton a' róla nevezett abádi révnél temettetett el.

Lehetlen végre azt is észre nem vennünk, hogy az *Alak*, *Gsak*, *Jaroszlánopa*, *Jazy*, *Kitan*, *Kocza*, *Kontschak*, *Sarukan*, *Szatmasz*, *Szokal*, *Tarszuk*, *Tasz*, *Uruszoba* stb. *Alak*, *Csák*, *Arszlán-aba*, *Jász*, *Kötöny*, *Kocza*, *Kún-csák*, *Sárkány*, *Szatymaz*, *Szakál*, *Törzsök*, *Tas*, *Örs-aba* valódi magyar és historiai

¹⁾ Klaproth, Reise in den Kaukasus. I. Bd. S. 279.

²⁾ Nestors Jahrbücher, ed. Scherer. pag. 170.

neveket állítanak előnkbe. Barak, mint családnév ismeretes Debreczenben és Kecskeméten. A' Bjelkun, aligha más oroszított Fejér vagy Nagy kúnnál. Koncsak nevű család létezik Csík székben, Erdélyben.

Az orosz krónikák néhány városait is fölemlítik a' palócoknak, mellyből csak azt tanuljuk biztosan, hogy nem hiányoztak illyek is sivatag téreiken, valamint léteztek „*Wesch*“ néven említett falvaik. Városaikúl megneveztetnek: *Balin*, *Bereszt*, *Cserven*, *Csevszlujev*, *Konov*, *Sarukan*, *Szugrov*.

Nemzeti szokásuk és viseletök' tekintetéből legbővebb értesítést nyújt azon XII-dik századi orosz hősdal, melly Szvatoszlavics Igor orosz herczeg' palócok elleni hadvitelét énekli ¹⁾. Ebben csókáknak, meg fekete hollóknak mondatnak a' Dónhoz sereglett ellenséges palócok, hihetőkép fekete öltözetök miatt. Szóba hozatnak nyilaik és vas sisakaik, melly utóbbiak avar sisakoknak is neveztetnek. Legérdekesbek e' költeményben a' szép palócz leányok- 's azok' énekeikről kifejezések, úgy szinte arany szövetű és drága bársony kelméik, meg prém-bőreik' dicsérete. Szépek valának igenis a' palócz szüzek; erről az orosz fejdélmek' e' fajból nőszüléseik széltében adnak tanúságot. Hasonló vonásu jellemre utalnak a' kún hölgyek' irányában krónikáink főleg Kún László király' korából, kinek édes anyja is kún nő vala. Ennek néminémi 1273-diki pecsétén olvashatni: „ELISABET. DEI. GRACIA. REGINA. VNGARIE. ET. FILIA. IMPERATORIS. CUMANORVM. † S. VXORIS. STEFANI. REGIS. QVINTI. QUARTI. BELE. ILLVSTRIS. REGIS. FILII.“ ²⁾. Csak deli fiút szülhetett e' kún nő Lászlóban, kinek szépségét Kézai Simon' krónikája ajánlólevelében költőileg a' nap és hold által csodáltnak nem ok nélkül írja. A' byzanti görög császárok sem utálták a' kún szépséget. Tudjuk a' történetekből, miszerint IV. Leo császár' anyja Irene kazar, azaz kún fejdelem' leánya volt a' VIII-dik század' közepén.

A' palócz női viseletről igen érdekes tudósítást hagyott

¹⁾ Igor Swatslawitsch. Heldengesang von Zuge gegen die Polowzer. Aus dem Altrussischen des XII. Jahrhunderts, neu übersetzt von W. Hanka. Prag, 1821. 8-o.

²⁾ M. Történet Tár. 1852. IV. Füz. 190. l.

főn Prágai Kozma XII-dik századi cseh író († 1125.), esetlegesen bizonyítván, mikép a' scytha, nevezetesen palócz vagy besenyő nők a' férfiakéhoz hasonló felső ruhát viselnek : „*Et sicut Gens Scythica : PLAUCZI sive Pecenatici vir et femina in habitu nullum discrimen habebant*“¹⁾, ezek szavai. És valóban, valamint maiglan is rókatorkos prémű férfimentét öltenek a' hon' több vidékein, kiválólág a' jászok- és kúnoknál ünnepély' alkalmával a' középrendű nők : úgy a' Dón' torkolatánál, a' palóczok' egykori ösfélszkében, számos női kőszobrokon, mint Keleti Utazásomban (II. 71. l.) különösen megjegyzém, kitűnő a' prémes hosszú menteruházat' ábrázolása.

Nesztornak a' palóczok' szokását 's életmódját tárgyazó sorai, melly szerint a' dög, höresög és ürge húst is megevék, 's nőül pedig mostohaikat és menyeket is vették, Schlözer' latin közlésében ekkép hangzik : „*Polortzi morem servant patrum suorum, effundendi sanguinem, de eoque gloriantur. Vescuntur morticino et quavis carne immunda, chomakis (Hamster) et susolis (Zieselmäuse). Ineuntque matrimonia cum novercis suis atque nuribus, praeter alias malas consuetudines patrum suorum*“²⁾.

Ugyancsak Nesztor a' magyarokéhoz hasonló szokást tulajdonít nekik a' letelepedés és költözés' tekintetében, állítván a' Kiónál elvonúlt magyarokról, mikép a' Dnepernél sáttort ütve, palóczok' módjára költöztek : „*Im J. 898. (inkább : 889.) zogen die Ungern von Kiev vorbei —. Sie kamen an den Dneper, und standen hier in Weschen, denn sie marschirten wie die Polovzer*“³⁾. A' szörszövegből készült sátrak' „Wesch“ neve hihetőkép *fészek*, *fészter* (nem félszer), *feszíteni*, vagy *vaczok* szónk' értelme körül forog. Széltiben e' néven fordulnak elő az orosz krónikákban a' palóczok' sátrakból alkotott ideiglenes szállásaik, vagy falvaik.

Végül még a' palócz sírhalmokról kívánok valamit megjegyezni. Azon megszámíthatlan sokaságu halmok (kurganok),

¹⁾ Cosmas Pragensis, apud Pelzel, Scriptores Rerum Bohemicarum. Praegae, 1783. 8-o. Tom. I. pag. 21.

²⁾ Schlözer, Kritische Sammlungen. II. St. S. 225.

³⁾ Nestor, Russische Annalen in ihrer Slavonischen Grund Sprache, von A. L. v. Schlözer. Göttingen, 1805. 8-o. III. Th. S. 108.

mellyeknek az Azovi-tenger' martjainál fönlétéről Keleti Utazásom' II. kötetében bőven értekeztem, az orosz krónikákban palócz kurgánoknak mondatnak; illyennél ölék meg a' palóczok Hamasbeg mongol hadvezért 1225-ben ¹⁾. Elég bizonyosságul szolgál e' nevezet arra, mikép a' nemzet' szokásához tartozott halottainak nagyszerű kún halmokat emelni.

A' palócz krónkának, mellyet csak töredékekben állíthattunk elő, legtisztább forrásai az orosz évkönyvek, egybevetve helyelközzel a' lengyel történetekkel és byzanti írókkal; segédeszközei im e' három jeles értekezés :

1. Suhm Pet. Frid. kön. dänischen Conferenzzraths Abhandlung von den Uzen oder Polowzern. Találtatik illy című könyvben : Nestors aelteste Jahrbücher der Russischen Geschichte. Übersetzt von Joh. Ben. Scherer. Leipzig, 1774. 4-o, 270—319. II.

2. Schlözer Aug. Lud. Chronik der Komaneer oder Polovtzer vom J. 1061—1300. Olvashatni ugyanannak illy című munkájában : Kritische Sammlungen zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen. Göttingen, 1795. 8-o. II. Stück. S. 482—504.

3. Krug's Beilage von den Polowzern. Kijött Klaproth' utazásában : Reise in den Kaukasus und nach Georgien unternommen in den Jahren 1807 und 1808. Halle und Berlin, 1812. 8-o. I. Bd. S. 32—57.

PALÓCZ KRÓNIKA.

996.

Ezen évben tűnnek fel a' palóczok legelőször az orosz történetben, midőn *Volodar* nevű fejedelmök Vladimir' uralkodása alatt az orosz földre berohana; mindazáltal Popovics Sándor orosz hadvezér erős hadsereget gyűjt, éjjel megtámadja és megöli Volodárt, népét pedig szétűzi; mire kénytelenítettek a' palóczok hazájokba visszavonulni.

¹⁾ Tatischtschew Bd. III. S. 437. Ef. Hammer, Gesch. der Gold. Hord. S. 88.

(Schlözer' állítása szerint nincs nyomuk Európában 1061-dik év előtt, jöllehet a' későbbi krónikások előbbre tűzik. Vítatja tovább, hogy Volodárnak ez évi legyőzése, mely Striternél (I. 283. l.) előfordúl, kellő bizonyítás nélkül szükölködik, nem is ismer orosz krónikát, mely a' palóczok' ekkori beütéséről említést tenne).

1061.

Iszjaeszláv uralkodása korában *Szokal'* vezérlete alatt beütöttek a' palóczok Oroszországba, február' 2-dikán csatára kelvén a' dolog, melyben az oroszok nagyhercege Vszevolod legyőzetik, és miután az egész tartományt feldúlták, megkirabolták volna, tömérdek zsákmánynyal és foglyokkal tértek vissza (Nesztor, Dlugoss, ez utóbbi 1058-ra tűzvén az eseményt).

1066.

Ismét betörték az orosz földre. Három orosz herceg ment ellenök, kiket az Alta folyónál annyira megvertek, hogy a' futamló orosz had semmivé lön. Minden ellentállás nélkül dúltak és raboltak ekkor a' palóczok. Erre nagy zavar és forradalom következett Kievdn, honnan a' nagyherceg Iszjaeszláv Lengyelországba meneküle. Szvjaetoszláv csernigovi nagyherceg azonban 3000 főnyi sereget gyűjtván, november' 1-ső napján Sznova folyónál a' palóczokkal megütközik, megveri őket, és a' hadvezért elfogatja (Nesztor, Dlugoss 1059-re teszi).

1070.

Rosztov és Negatin' vidékeire ütöttek be, támogatván Vszeszláv orosz herceget, ki is az ő segedelmökkel Szojactopolkot Poloczkból elüzvén, ősi hercegségét visszanyeré.

1077.

Oleg és Borisz orosz hercegek megsértett jogaikat vendők, palócz sereget vezetnek Oroszországba, mely az elene jövő Vszevolodot Szosznicza folyónál meggyőzé és Csernigovot elfoglalá. Vszevolod Kievdbe 'futván testvéréhez Iszjaeszlávhoz, ki seregét Vladimírével és Vszevolodéval egyesítve, nem csak Csernigovot visszavette, hanem a' palóczokat egy ütközetben meg is verte, mely csatában Borisz és Isz-

jaeszláv elesének; Oleg Tmutarakánba futva menekült meg (Nesztor).

1079.

Oleg és Román orosz hercegek palócz hadsereget vezetnek az orosz földre, mely Perejeszlavlig előnyomul. Vszevolod elébök méne hadával, de csak hamar békére lép ve lők. A' palóczok honukba tértek vissza, melly közben Románt megölik. Ez alkalommal a' tmutarakáni herczegség Vszevolodra hárukt, ki bizonyos Ratibor nevű egyént küldé oda helytartóul (Nesztor).

1082.

Meghalálozott a' palóczok' hercege (khán, knéz), kinek neve mindazáltal ismeretlen maradt (Nesztor).

1083.

Oleg orosz herceg Konstantinápolyból megszabadulván, Tmutarakánba visszajő 's elúzi a' birtokát-bitorolta két herceget, azon kazarokon pedig, kik a' palóczokkal szövetkezve testvérének Románnak meggyilkolásában részt vőnek, véres bosszút áll.

1092.

Oroszországba rohanván a' palóczok, meghódíták Beszot-szen és Perevoloka városokat, a' Dneper' partjainál pedig számtalan falvakat elpusztítanak. Egy csapatuk ekkor Vazilko orosz herczeggel Lengyelországba üt be (Nesztor).

1093.

A' palóczok Oroszországot újra megtámadni szándékozván, tapasztalák, mikép e' szétdarabolt birodalom' hercegei illy megtámadás által csak egyesülésre kényszeríttetnének, mi reájok káros hatásu lenne; követeket küldnek azért Szvaejetopolk kiovi herczeghez, a' fennálló békeszerződést megerősítendő. Ez, félénkségre magyarázván a' küldetést, a' követet fogságra veti; mi által a' palóczok fölingereltetvén, pusztítani kezdik az orosz földet, és Torcseszk várost ostrom alá veszik. Most ki akará adni Szvaejetopolk a' követet, 's egyszersmind ohajtá a' békét megújítani, de a' palóczok nem fogadták el ajánlatát, harcba szállnia kényszerítvén őt. Nem több, mint 800 embert gyűjthetett össze, és Kiev előtt egyesüle Vladimer

meg Rosztisláv' seregével. Midőn a' kiáradt Sztugna folyóhoz értek az oroszok, Vladimer javallá a' többinek, mikép még egyszer ajánlanák a' békeszerződést. A' kиеiek azonban harczot szomjazva, neki ellent mondanak. Átkelvén azért a' Sztugnán, Trepol város alá szálltak, hol a' palóczokat várak. Május' 26-kán előtermének a' palóczok kézijaikkal, föl húzák idegeit, és megtámadák jobb szárnyon a' kиеiekkal álló Szvaetopolkot, ki is töméntelen veszteséggel futásnak eredt; Vladimer a' csernigoiakkal, Rosztisláv meg az övéivel együtt maradv a' Sztugnához vonultak. A' palóczoknak egy része pusztítá a' tartományt, másik Torcseszk várost megszállandó tért visszafelé. Ezen várostól az élelemszerek elzaratván, végső kényszerűsége jutott, de mégis olly vitézül védé magát, hogy a' palóczok az ellentállást megúnva, két részre oszlának. Egyik felök a' város alatt maradt, a' másik Kie felé vonúla, és út közben mindent elpusztított. Szvaetopolk ekkor elébök menvén, Selan nevű tájékon velök megütközött, melly csatában eleinte Szvaetopolk' részére mutatkozott a' győzelem, de mégis olly kimenete lön, hogy seregétől megfosztva kénytelenítették Kiebe futni. Ezután visszamentek a' palóczok Torcseszkhez, melly nekik végre julius' 24-kén megadá magát. A' város földúlatott, 's lakosai rabszolgaságra hurczoltattak, kik közöl út közben sokan éhen haltak meg (Nesztor).

1094.

Miután Szvaetopolk kievi herczeg a' palóczoktól két ízben meggyőzetett, arra fordítá minden törekvését, miszerint velök állandó barátságot köthessen, melly czélzata végre sikerülvén, annak megerősítéseül *Tugorkán* palócz herczegnek leányát vevé nőül. Mindezek' ellenére Oleg tmutarakáni herczeg Oroszország' újabb megtámadására bírá a' palóczokat, Csernigov alá vezetvén őket, hol Monomach Vladimir, ki nekik nyílt harcban ellentállni képes nem vala, bezára magát. Oleg elpusztítá a' külvárost, 's feldúlá a' térföldet, míg végre Vladimir vele békeséget köt, melly szerint Olegnek a' csernigovi herczegséget átengedi, megelégedvén maga a' testvére Rosztisláv' halálával reá hárult perejeszlavli herczegséggel. Mind-

azáltal a' palóczok folytaták rablásaikat, mivel Oleg minden zsákmány' tulajdonát nekik ígéré (Nesztor).

1095.

Az ál Diogen fival (Devgenevits), miután Krimben titkon találkozá, reá beszélte a' palóczokat, ezek a' görög császár' birtokaiba rontának; kísérletök azonban szerencsétlenül ütött ki, mert nem csak megverettek, hanem Devgenevits elfogatván, a' császár' parancsára szemeitől megfosztaték.

Ezek után a' palóczok két főnöküket, u. m. *Itlar*-t és *Kitan*-t békeszerződés végett Perejeszlavba Vladimirhoz küldék. *Itlar*, tekintélyesb kísérőivel együtt a' városba bocsáttaték ugyan, de *Kitan* seregével a' város' sánczai között marada, kihez Vladimir kezes gyanánt saját fiát Szvjatoszlávot küldé. Ugyanekkor érkezik meg Kievből Szvjatopolk' küldöttje Szlavjaeta, ki által reábíratik Vladimir, mikép Itlart öletné meg, és így állna bosszút az eskü' annyiszori megszegéseért. Minthogy azonban Vladimir Kitannál kezeskép levő fiát veszélynek oda vetni nem akará, Szlavjaetát küldi a' nála szolgálatban levő törökökkel, hogy azt elorozná és *Kitan*'seregét éjjel lekonzolná. A' gyalázatos tervet ez végrehajtotta. Más napon Itlart Bandzsuk nevű szolgája által egy külön terembe hivatá Vladimir, hol a' velelevőkkel együtt bezáratott. Erre Oleg, Ratibor' fia, fegyveresekkel rájuk rohana és mindnyájokat lekonzolá. Vladimir Szvjatopolkkal szövetkezve, nyomban a' palóczok ellen indult, de nem következett be elhatározó ütközet, csak zsákmány és foglyok' sokasága lón az eredmény. A' két szövetséges herczeg Oleghez, ki a' palóczok ellen nekik segítségökre nem jött, követet küldének, és kívánák tőle, mikép Itlar palócz herczeg' fiát adná ki, de az kérelmököt megtagadta.

Mihelyt Szvjatopolk és Vladimir a' palóczok' földéről kivonult, nem sokára utánok menének a' palóczok és megszállották Ukrania' Jurev nevű városát, melyet azon év egész nyaratszakánát be nem vehettek ugyan, de mégis kényszeríték Szvjatopolkot a' békeségre, végre pedig hamuvá égették az ostromlott várost.

1096.

Miután Oleg herceg elűzeték Csernigovból, *Bonjak* és *Kurja* vezérek alatt segítségére menvén a' palóczok, beütöttek Oroszországba. *Bonjak* Kur' tájékát pusztítá, *Kurja* pedig Perejeszlavl ellen méne, hol szinte mindent dúlván, Uszte nevű helyet május' 24-kén felpörkölé, 's aztán haza menének. Usztenek' elpusztulása után hatod napra *Tugorkán* palócz herceg Szvjaetopolk' ipa Perejeszlavl várost szállotta körül, de Szvjaetopolk Vladimírral egyesülve, július' 19-kén Trubesa folyónál megtámadta őt, a' midőn is *Tugorkán*, fiával és számos körötte levőkkel együtt elesének, a' többiek futás által menekülhettek meg. *Tugorkán*' holttemét Szvjaetopolk *Beresztovnál* Kiev mellett tisztességesen takaríttatá el. Más oldalról *Bonják* július' 20-kán olly erősen támadá meg Kievet, hogy majdnem sikerült bevétele; mégis meg kelle elégednie a' külvárosok- és környéki falvak' elpusztításával. Elvonulása közben elrombolá sz. István' kolostorát, és a' pecseri (kőüregbe épült) monostort, valamint a' Vladimir herceg által némi halmon épített Krasznoi nevű palotát (Nesztor).

1097.

Tapasztalván az orosz hercegek, mikép a' visszavonás és egyenetlenség csak pusztulást meg inséget áraszt hazájokra, elvégre egybegyülének, hogy az országot újbán feloszszák és állandó erős szövetséget kössenek a' palóczok' gyakori becsapásaik' meggátlásául. Létre is jöve az egyesség, de nem soká tarthatott, mert

1099.

II. Szvjaetopolk kievi herceg Volodar és Vazilko ellen hadat indít, és miután visszavereték, segedelmet eszközöndő, Kálmán magyar királyhoz követeket küld. Dávid, Szvjaetopolk által elűzött orosz herceg azonban szinte segítségért a' palóczokhoz járul, 's út közben találja *Bonjak* palócz vezért, 's vele egyesül. Ámbár ő nem több mint 100, *Bonjak* pedig 350 embert számíta, mégis elég bátrak valának Kálmán király' megérkezett 12,000 főnyi segédseregét Peremisl városánál megtámadni, azt megvervén és futamítván. *Bonjak* ugyanis csapatát négy részre osztá. 50 *Altunapa* palócz vezérrel némi rej-

tek helyre állították, 300 adaték Dávid mellé, 50 és 50 főnyi két csapatocskát pedig saját oldalánál tartott meg *Bonjak*. E' parányi csapatokkal éjtszaka több oldalról megtámadást intézett a' magyarokra, melly olly kedvezőleg ütött ki a' palóczok' részére, hogy Dávid Szubeszki és Cserven várost elvégre bevenné, Vladimirt pedig ostrom alá kerítené; honnan azonban visszaveretvén, ismét a' palóczoknál keresett segédelmet, kik *Bonjaktól* vezetve ismét megjelentek, és velök együtt Luszki város felé méne, hol Szvjatopolkot körülkeríté, őt kényszerítvén egyesség szerint ezen város' elhagyására és Csernigovba menetelre. Innen Vladimir város alá mentek és azt meghódították.

1101.

Szeptember' 15-én Szakovban az öt orosz herceg közt kötött általános békeszerződésbe a' palóczok is befogadtattak (Nesztor).

1102.

Azonban Oroszország' hercegei, Oleget kivéve, egy közös hadvitelre készülének a' palóczok ellen, hogy hazájok' régiótai pusztításaiért valahára bosszút állnának. Hallván az előkészületeket a' palóczok, legott tanácsot tartanak, mellyben egyik idősb fejedelmök *Uruszoba* békeséget javall, de az ifjabbak harcz mellett nyilatkozván, az oroszokkal megmérközni óhajtanak. Miután tehát a' fegyverhez nyúlást elhatározzák, egyik vitéz hadvezérök *Altunopa* küldetik az orosz hadsereg' kikémlelésére; ez azonban körülvéttetik és népével együtt lekonzultatik az ellenségtől. Melly eseményre

1103.

Április' 4-én, midőn a' Dneper folyó' esésein alúl a' palóczok és oroszok egymásnak szemben lennének, annyira megfélemlettek a' palóczok, hogy amazok nem is harczolva, merőben üldözéssel foglalkoznának. Húsz palócz főnök esett el ekkoron, köztök *Uruszoba*, *Kogrep*, *Szurbar*; *Veldjuszja* pedig elfogatók. Szvjatopolk ezt Vladimirhoz küldé, kinek tömérdék kincset ígért szabadon bocsáttatásaért *Veldjuszja*, olly esküvel párosítva, mikép az oroszok ellen soha fegyvert nem ragadand; de Vladimir nem akara a' palóczok által annyiszor megszegett

eskünek hinni, ugyanazért Szvjaetopolk' beegyezésével őt megöleté, hogy ez által is a' palóczokat elrettentse. A' palóczok' ekkori vesztesége leírhatlan, egyszersmind alkalmat nyújtja az oroszoknak a' besenyők és turkák' meggyőzésére. Ezeknek sátraik és marháik hasonlókép orosz kézre jutottak (Nesztor).

1106.

Beütvén Oroszországba a' palóczok, Zareczeszk' tájékán mindent pusztítottak és raboltak, Szvjaetopolk' hadvezére azonban utánok eredvén, a' zsákmányt és foglyokat vissza-vevé tőlök.

1107.

Bonjak meg az öreg *Sarukán* és több vezérek alatt ismét betörnek Oroszországba és tábort ütnek Lubnánál; de most őt orosz herceg egyesülve vezetett hadat ellenök, és meg is támadván, Szula folyónál augst. 12-kén legyőzik és Cherelig üzik őket. A' számtalan foglyokon kívül a' csatamezőn elesett *Tasz*, *Bonjak*' testvére, meg *Szugr*, *Sarukán* pedig futamlásban nyert menekülést. Az egész palócz tábort fölzsákmányolák az oroszok.

Ámbár egy idő óta mindig győzedelmeskedének az oroszok, tartottak mégis, hogy a' palóczok legelső alkalommal hosszút állandnak; jónak látták azért velök békeszerződésre lépni, minek következtében Vladimir herceg, fia Jure' számára eljegyzé a' palócz hercegnek *Aepanak Osz'* fiának leányát, Oleg pedig az ő fia Szvjaetoszláv' részére a' másik *Aepanak*, ki *Girgnek* fia vala, leányát; melly házassági eljegyzés szerencsésen fogantba is ment (Nesztor).

• 1110.

Szvjaetoszláv, Vladimir és Dávid orosz hercegek hadat vezetnek a' palóczok ellen, de midőn Voin városhoz érnek, visszavonják hadseregöket.

1111.

Egyesült erővel ujítják meg hadvitelőket az orosz hercegek; martius hónapban Szula folyóhoz vonúlnak, 's 4-kén már Golta folyónál állnak, hol a' többi orosz hercegeket bevárják, 5-kén pedig a' Dón folyamon átkelvén, *Sarukán* (Ru-

kan) városba mennek be, mellynek lakosi ellentállás nélkül adják meg magokat. Következő napon Szugrov városhoz vonulnak 's azt fölégetik. E' közben a' palóczok roppant sereget gyűjtenek egybe, 's husvét' szombatján (mart. 24.) Degei pataknál megütköznek az oroszokkal, mellyben ez utóbbiaké lőn a' győzelem. Martius' 27-kén Szalmitza folyónál megújítatik a' csata, de ismét leveretnek az oroszok által, mire honukba vonák magokat vissza. Vladimir még némi kisebb csatákban is nyugtalanítá ezután a' palóczokat.

1114.

Midőn Monomach Vladimir Kievben hercegi székét elfoglalá, a' palóczok az ellenök szövöttek besenyőket és turkákat a' Donnál két napig tartó harczban annyira leverék és szétűzék, hogy azok Vladimirnál keresének menedéket, ki is őket szolgálatába fogadá föl.

1115.

Jaropolk Vladimir hg' fia a' palóczok ellen a' Donhoz vezeté hadseregét, 's végre meghódítá azok' *Csevszlujev*, *Szugrov* (Juszogrov) és *Balin* nevű három városát, *Jászt* (Jázy) pedig nejével együtt fogolykép hozá magával, kit azután nőül vevén, a' keresztségben Helenának nevezteté (Nesztor. Ezen eseményt Schlözer 1116-ra tűzi).

1120.

Ugyancsak Jaropolk ujabbán a' Donhoz vezeti hadseregét a' palóczok ellen, de ezek még odaérkezése előtt elhagyák a' doni vidékeket, lejjebb vonulnak, 's így őket nem is látva, siker nélkül kénytelenítettik visszatérni a' pusztaságokból (Nesztor).

1125.

Nem háborgaták a' palóczok Oroszországot Vladimir' haláláig; ekkor azonban *Kobran* nevű hercegöktől vezérelve beütköztek; mellyet Jaropolk hallván, pereszlávi népeivel eleikbe mén; kit azonban be nem várva, honukba tértek vissza. Jaropolk utánok száguldván, Szteninél utólérte és megverte őket (Nesztor).

1127.

Oleg' fia Vszevolod, Jaroszlant, atyjának testvérét Csernigovból elűzvén, ez Msztiszláv kievi hercegnél nyer védelmet. Vszevolod erre 7000 palóczot hív segítségül *Szelukan* és *Sztas* palócz főnökök' vezérlete alatt, kik midőn a' ratimiri erdőknél Vyr folyó mellett táborba szállottak volna, követeket küldének Vszevolodhoz a' teendők iránt értekezés végett, de minthogy utjokat Jaropolk' és Iszjaeszláv' tartományaiban Kurszkon keresztül kelle azoknak venniök, visszajöttökkor Lokna folyónál elfogattak és Jaropolkhoz küldettek. Mint-hogy tehát a' palóczok Jaropolktól semmi üzenetet nem vőnek, táborukat elosztatva haza mentek.

1129.

Oroszországba ütöttek a' palóczok, de Msztiszláv által a' Don és Volga folyamon átüzettek.

1130.

Midőn Msztiszláv Litvániába beütött, azalatt a' palóczok Oroszországba rohantak be, de a' rjaeszani és muromi hercegek által nagy veszteséggel verettek vissza.

1132.

Rjaeszanban *Amurat* nevű palócz herceg megkeresztelkedett.

1135.

Oleg' fiai Vladimir' családja ellen háborúba keveredvén, midőn Jaropolk' ellenében mindazáltal magokat gyengéknek érzék, a' palóczokhoz járultak, segedelmet kérendők, kikkel egyesülten megtámadván Oroszországot, szörnyű pusztításokat okoznak nem csak, hanem bevévék Neshatin várost, fölégeték Barucsot és sokakat rabszolgaságra hurczoltak. Jaropolk a' kievi és perejeszlávi népeket vezeté ellenök; miután azonban nyolcz napig Kiev előtt állának, és Oleg' fiainak eltávozását láták, a' palóczok' serege széteszlott (Nesztör).

1136.

Ismétlik és folytatják Oleg' fiai a' palóczokkal egyesülve Jaropolk' birtokábani pusztításait, földülják a' falvakat Szula folyó' mentén és Perejeszlávl ellen mennek, hol iszonyú

pusztításokat visznek végbe, elégeték Uszte nevű helységet, azután Szupin nevű helyhez menvén, ott Jaropolkot és testvérét megtámadák. Jaropolk' serege is kitűnő bátorsággal rohaná meg a' palóczokat, kik futamlást szinlelvén, az oroszoktól üzőbe vétettek; miközben Oleg' fiai a' többi hadi népet támadák és verék meg. Midőn a' palóczok' üzéséből visszajövők már nem találák herczegöket a' táborhelyen, egyfelől a' visszairamlott palóczok, más részről pedig az olegi hercegek' seregétől körülvétettek, és egy részök lekonczoltatott, másik fogságra juta. Jaropolk és testvérei Kievbe vonultak vissza; elleneik azonban fölhasználva az alkalmat, elfoglalák Trepolt, kirablák és pusztíták Khalepet, végre Kievhez menének, hol őket a' nagyherczeg összegyűjtött új hadával várá. Mindazáltal további harc nélkül békeség köttetett, 's Oleg' fiai Csernigovba menének vissza, a' palóczok pedig a' Donon átkelve, pusztaságaikba vonultak (Nesztor).

(Méltán jegyzi meg ezen eseményekre a' palócz történeteknél Schlözer, mit ide illeszteni méltónak találunk: „Ich kenne keine europäische Menschen-Geschichte aus dem Mittel Alter, die mer „inhumanitatis historia“ wäre, als die russische. Jar aus Jar ein, führen ein par Dutzend Witsche (Olgowitsch, Mstislawitsch etc. etc. etc., Prinzen von Ruriks Geblüte) ihre Menschen zu vielen Tausenden auf die Schlacht Bank; und die Rede ist einzig und allein davon, welcher Witsch nicht regiren, sondern auf Kosten einer Stadt schwelgen, solle“ S. 493).

1139.

Békeszerződésre lépnek a' palóczok II. Vszevolod kievi nagyherczeggel, ki András perejeszlavli herczeggel együtt Malotina nevű vidékre méne, ott a' szövetséget megerősítendő.

1144.

Segédsereget küldenek a' palóczok Vszevolodnak Polotzk lengyelországi vár' ostromához.

1148.

A' csernigovi herczegnek a' perejeszlavli ellen menvén segítségére, Oroszországba törnek, és földülák Perejeszlavl' külvárosát.

1149.

Sziroszláv vagy *Temirkhoszjev* herczeg' vezérlete alatt ismét segédsereget küldenek a' palóczok Györgynek Vladimir' fiának Iszjaeszláv ellen, és

1150.

Beütnek Kurszk' vidékére.

Ugyanezen évben György hg újbán segítségül hívá őket Iszjaeszláv ellen, de elkésvén, akkor érkeztek meg, midőn már kiüzé ellenét Kievből. Nem levén ellenség előttök, nem tartóztathatták magokat mégis, hogy a' segítségre hívókat ne zsákmányolnák. Perejeszlavlot zsarolni kezdék, és akkor távozásnak hazájokba, midőn láták, miszerint ellenök fegyverrel készülnének. Ekkor újbán frígyet kötöttek az orosz herczekkel.

1151.

György herczeg egyesülvén a' csernigovi herczeggel, meg a' palóczokkal, nagy hadsereget vezetve Kievhez indul Iszjaeszláv ellen, és tábort üt a' Dneper' bal partján Kievnék átellenében. Sokáig visszatartják a' kieviek őt a' Dnepereni átmeneteltől, míg végre Oleg' fia Szvjaetoszláv Sarus nevű helynél a' palóczokkal egyetemben fegyverestül a' folyamba ugratnak és Iszlaeszláv' seregét visszaverik, miáltal György seregének a' Dniperen utat nyitnak. Daczára mindezeknek Kievtől elnyomatik, 's Perepetovnál másik ütközetet is vesz, mellynél a' palóczok már nem vőnek részt, minthogy az első támadásnál megfutamodtak. Ezután is vala még György' táborában palócz segédcsapat.

1152.

Iszjaeszláv' fia Msztiszláv erős haddal méne a' palóczok' földére, több ízben megveré őket, 's tömérdek zsákmányhoz juta marhákban 's egyebekben. A' foglyokká lett emberek közül sok keresztyéneket szabadsággal ajándékoza meg, a' palóczokat pedig végre a' Donon túl üzé, minek következtében békeség köttetett velök. Ellenére mindazáltal a' szerződésnek, a' palóczok még ez évben elpusztíták a' Szula folyó' mellékét, honnan ugyancsak Msztiszláv által üzettek el (Nesztor).

1154.

Több izben segítségül menének a' palóczok az egymás közt czivódó orosz hercegeknek. Ugyanekkor beütvén Oroszországba, előbb Porusze ellen mentek, hol Vazilkó uralkodott. Ott nem találván ellenszegülésre, mindent elpusztítottak és raboltak, sokakat pedig fogságra hurczoltak. Visszatértökben az oroszok egyesülvén a' berendiekkel, megtámadák éjjel táborukat, mire olly zavarba jövének, hogy gazdag zsákmányukat hátra hagyva futnának el, futás közben pedig sokan lekonzoltattak, sokan elfogattak közölök. Ezen esemény által inkább elkeseredve, mint elgyengülve a' palóczok, nyomban

1155.

Nagy sereget gyűjtenek össze és Oroszországba nyomulnak. György herceg elébök megyen, de egyik félnek sem vala különös vágya harczra kerekedni. A' palóczok követeket küldének a' nagyherceghez olly nyilatkozattal, mikép ők nem más czélból jövének országába, mint a' múlt évben a' berendiek által elfogott nemzetökbeli herceg' megszabadításaért. Ezek azonban vonakodtak rabjaikat kiadni, mire György kényszerítve érzé magát tetemes ajándokok' nyújtásával távozásra bírni a' palóczokat, mi csakugyan sikerült is elvégre. De alig hogy a' kиеviek hazafelé indultak, a' palóczok Demenszk várost megtámadák, és valamint ezt, úgy Perejeszlavl' környékét is elpusztították, 's akkor mentek honukba vissza.

Ugyanaz évben másodszor is megjelentek Oroszországban, György herceg menvén ismét ellenök. A' palóczok Dubrisz nevű vidéken egész Szupoig ütöttek tábort, és miután az oroszok' nagy hadát megláták, tetették magokat, mintha békeszerződésre kívánnának lépni; mielőtt az mégis megtörtént volna, hazájokba vonultak.

1156.

Rjaezánba, jelesen annak Bisztraja Szoszna nevű vidékére ütnek be a' palóczok, melly alkalommal tömérdek népet visznek el magokkal fogolykép. Azonban, egy, utánok vonuló seregtől éjjel megtámadtatván, nyert zsákmányuktól megfosztva kénytelenek haza menni.

1158.

Kievi nagyherczeg Davidovics Iszjaeszláv a' halicsi (Galitz) herczeg ellen hadba készülvén, egyesül Szvjaetoszlávval, palóczokat is híva segítségül. A' halicsi herczeg Bjelgorodig elébe vezeti hadát, 's ott vele megütközik; melly harcz után Iszjaeszláv visszavonúl, jöllehet következő napon *Baskrad* palócz herczeg' vezérlete alatt segítségére jövő 12,000 főnyi palócz csapattal találkozik.

1160.

Iszjaeszláv herczeg tömérdek palócz segédsereggel támadja meg az elvesztett Kiev várost, azt beveszi és uralmát visszanyeri.

1162.

Újlag beütöttek Oroszországba a' palóczok 's elfoglalának sok vidékeket és helységeket. Száguldásuk' alkalmával bosszúvágyból megöltek bizonyos Voibor nevű embert, ki az ő szövetségöknek, Davidovics Iszjaeszlávnak meggyilkolásában részt vett. Midőn pusztításaiknak híre terjedt, a' csernje koblukok (Kara-kalpagok?) ragadának ellenök fegyvert, és sokat leölének közölök, elvevék 100-ra menő foglyaikat, sőt hercegeik közül kettőt, t. i. *Szarmasz'* fiát, meg számos előkelőket foglyaikká tevének. Egész a' Donig üzé őket egy orosz sereg. A' megveretett palóczok azonban összeszedvén erejüket, heves támadást intéztek az oroszok ellen, kik Rszhavezsiig mentek utánok. Ekkor is megverettek ugyan a' palóczok, de az oroszokból annyi vészett el, hogy csak kevesen térhetnének vissza,

Ugyanezen évben a' szmolenszki herczeg Msztiszlavics Rosztiszláv a' palóczokkal barátságra lépni kívánván, fiának Rjuriknak nőül vesz *Bjelkun* palócz herczeg' leányát.

1165.

Midőn Rosztiszláv kievi herczeg fiának Dávidnak számára egy tartományrész' átadásával foglalkozék, beütöttek a' palóczok Oroszországba. Vazilkó, Monomach Vladimir' fia sietett ellenökbe, és megveré őket a' folyónál (Don?). Sok zsákmányra tőnek szert ekkor az oroszok, Vazilkó pedig tömérdek kincset kapott a' foglyok' kiváltása fejében.

1166.

Hasztalan igyekezett Rosztisláv, Vladisláv nevű hadvezére által a' palóczok' újabb becsapásukat elhárítani; inkább ingerelve, mint legyőzve ez által, erősített haddal több oldalon törtek be. Oleg herceg saját birtokát védendő, azok ellen irányza fegyverét, kiket *Bonjak* vezérlett, és legyőzé őket. Más oldalról bizonyos Svarnóra ütöttek a' palóczok, kit embereivel együtt elfogván, szabadon bocsáttatásaért nagy váltásdíjt nyertek vala.

1167.

Minthogy az orosz herczegek valamennyire egyességben éltek, Msztisláv kievi herceg majd mind összehívá és arra bírá őket, mikép egyesült erővel a' palóczok ellen hadba szállnának, és a' mennyire lehetséges, ki is irtanák, melly vállalat a' következő évben meg is kezdetett. A' palóczok azonban értvén az oroszok' roppant készülleteit, elhagyák lakhelyeiket, de az orosz herczegek utánok nyomulván, Kievtől 19 napig tartó szünteleni menetel után Ugra folyónál elérék az ő tanyáikat, megverék őket Csernoi Lesznél (Fekete erdő?) és sokat elfogának közülök. Az orosz herczegeknek egyenetlensége azonban meggátlá, hogy ekkor egy újabb hadvitel intéztetnék a' palóczok ellen.

1168, 1169.

Gljeb, a' frígyes herczegektől kievi herczségegre emeltetvén, mindjárt kezdetben dolga lón a' palóczokkal, kik két csapattal törtek be Oroszországba, egyik ugyanis Peszocsnoen mellett üte tábort, a' másik a' Dneper' jobb partján Kievtől nyugatfelé menve, Korszunnál állapodék meg. Gljeb békejavaslatot terjeszte elébök, mellyet látszottak is elfogadni, de mint-hogy leginkább Perejeszlavl fenyegettetett általok, oda mene előbb, és az ott álló palócz hadcsapattal lépett szerződésre. Melly közben a' másik csapat a' Kiev körül levő falvakat pusztitá és lakóit rabszolgaságra hurczolá. A' falvakon kívül Polonnoe, Deszjetinnoe és Szemics nevű városokat is földülák's azután honukba visszatértek.

1170.

Mihelyest Gljeb erről értesülést vön, testvérét Mihályt küldé 100 perejeszlaviakkal és 1500 berendiekkal ellenök,

ki is őket több csatában megvervén, elvégre győzedelmeskedett rajtok.

1171.

Megértvén a' palóczok az orosz hercegeknek 1170-dik évi februárius' 25-én Novgorodnáli megveretését, egész nyáron által hadsereg' gyűjtésével foglalatoskodtak, mellyel téli időben a' befagyó folyamokon Oroszországba üthetnének; a' mi be is következvén, számtalan falvakat és városokat pusztítának el Kiev' környékén, és rabságra hurczolák a' lakosokat. Gljeb maga betegségtől gátoltatva, testvérét Mihályt küldé ellenök a' zsoldjában levő minden turkákkal és berendiekkal, ki is őket a' Bug' folyónál elérvén, meggyőzé, elvevén tőlök a' zsákmányt és 400 foglyot kiszabadítván; aztán Kievbe visszaméne.

1183.

A' volgai bolgárok ellen viselvén háborút a' palóczok, mivel Vszevolod nagyherceg is azok ellen mene, egy palócz hadsereg csatlakozék hozzá, szövetségbe állva közös erővel a' cseremiszek' földét amazoktól megvédendő.

1184.

Vszevolod és Szvjaetoszláv kievi herceg' javaslatából több orosz hercegek erős hadsereget gyűjtenek a' palóczok ellen, átmennek az Ugra folyón, mellyet némellyek a' mostani Orel, mások a' Bug vizének vélnek lenni. Ötöd napra hírt vőnek a' palóczok' közelgéséről. Vladimir, Gljeb' fia küldetik ellenök 2100 perejeszlavlival és berendiekkal. Jóllehet a' palóczok' hada töméntelen nagy vala, minthogy csak herceget 417-et számlált, mégis legyőzeték. Vladimir használva megfutamlásukat, utánok nyomulván sokakat leölt, 7000-et elfogott, kik között im e' 17 hercegek is találtattak: u. m. *Kobjak, Oszaluk, Barak, Targa, Danila, Baskard, Tarsuk, Issugljeb, Tereevics, Ekszi* vagy *Ikszor, Alak, Aturgii* fiával együtt, *Tetii* szinte fiával, és *Turandai* meg *Kobjak* veje. E' rendkívüli veszteségök július' 30-kán történt (Schlözer némelly krónikák szerint ezen ütközetet 1185-re teszi, 3000 fogolynál többet nem említvén).

1186.

Azon véleményben, mikép a' palóczok e' veszteség által tetemesen meggyöngülének, a' szjeverszki hercegek használni akarván az alkalmat, összegyűlnek és hatalmas sereget vezetnek még ez év' elein a' palóczok ellen. Ezek megrettenve, mivel sok herczegségre volt birodalmuk fölosztva, a' legtávolibbakhoz is hírnököket küldének, az oroszok' készületéről értesítést vivőket. Az oroszok már beütöttek az ő tartományukba, mindent tűzzel vassal pusztítván. Végre bátorságot vőnek a' palóczok ellenök' megtámadására, de ismét megverettek. Új győzelmök által biztosítva, egész napot a' táborhelyen vigasságban tölték az oroszok, 's elhatározáik magokat a' Don folyamoni átmenetelre, majdan az egész palócz nemzetet kiirtandók. Hogy e' tervet végre hajthassák, kénytelenítették a' vadon pusztaságokon átvonulni, hol nagy szükséget szenvedtek a' vízben, egyszersmind a' palóczoktól szüntelen nyugtalaníttatván. Midőn ezek végre a' távoliaktól küldött segedelmet vevék, egyszerre körülkerítik az oroszokat, kiknek lovaik annyira eltikkadtak, hogy azokról leszállni és gyalog harczolni kénytelenítették. De végre, részint levagdaltattak, részint elfogattak mind egy szálíg, úgy, hogy senki sem viheté haza a' szomorú hírt. Az esemény után Oroszországba menő némi kereskedőkkel találkozáván a' palóczok, azok által tudatták a' dolog' kimenetelét, egyszersmind üzenék az oroszoknak, mikép jönnének testvéreik' látogatására, valamint ők is óhajtának övéiket az oroszoknál meglátogatni. Szvjatoszláv kiev-i herczeg tüstént több orosz hercegeket híva föl, kikkel a' palóczok elé indúlt. Midőn ezek hallák tömérdek hadi nép' ellenöki vonulását, üresen hagyák földeiket, és a' Donon túli vidékekre huzák magokat. Szvjatoszláv azonban *Konevig* haladt, és mivel palóczokra nem talált, kevésbbé tartá tanácsosnak a' vízben szükölködő kopár pusztaságokban utánok menni, hanem visszafordúla, és elosztatá hádseregét. Azonban a' hadi mozgásokat figyelemmel kísérő palóczok utána nyomultak és a' Szula folyónál fekvő minden várost hatalmukba kerítették, Perejeszláv alá is elmentek, mellyet ámbár tüzes harcz után sem vehettek be, mégis nagyszerű zsákmánytőnek saját-

jokká, és több orosz herceget fogtak el, mikkel megterhelten hazájokba tértek vissza.

1202.

Miután Msztiszláv és Román Kievet Rjuriktól elragadá, a' palóczokat támadta meg, több ízben meg is vervén, és sokakat elfogván, a' nálok rabságban sinlődő számtalan keresztyéneket pedig kiszabadítá. Rjurik azonban a' palóczokhoz folyamodik, kiknek segedelmével

1203.

Januárius' első napján Kievet meghódítá és visszanyeré, melly alkalommal lőn dúlás és vérpatakok' folyása, számtalanok a' lakosokból rabszolgaságra vitetvén egyszersmind a' palóczok által.

1211.

A' perejeszlávi földekre ütnek a' palóczok, és szörnyű pusztításokat visznek véghez.

1215.

Újban berontnak Oroszországba, véres ütközetet idéznek elő, mellyben nem csak győzelmet aratnak, hanem többi közt Vladimir herceget is foglyukká ejtik, azután honukba vonulnak vissza.

1223.

Megjelenik Dsingiskhán' fia Tusikhán, Szena-Nojan és Szudai Bojadur nevű hadvezéreivel a' Kaukazuson, 's legyőzi a' palóczokkal szövetséges alánokat; s miután a' mongol vezérek rábeszélék amazokat, hogy az alánoktól elpártolnának, magokat a' palóczokat is megtámadák, kik azonban a' nogaiakkal szövetkeztek, de mégis gyengébbek, hogysem a' mongoloknak ellentállhattak volna, azért az orosz hercegeknél kerestek segítséget. A' nogaiakkal szövetkezett palóczok egy ütközetben megverettek, akkor *Kobjakfi* és *Koncsakfi Jurja* (György?) palócz hercegek is megölettek. Midőn mára' Dneperig üzetek a' palóczok, egy előkelő hercegök *Kotak* Msztiszláv herceghez, az ő vejéhez méne Galicsba (Halics) segedelmeért esdeklő, és megajándékozva, valamint más orosz nagyokat is lovakkal, tevékkel és bivalyokkal. Igyekeztek ugyan ezt meggátolni a' mongolok, mire nézve követeket küldének az oroszokhoz, mondván, hogy nem az oroszok lennének az ő

elleneik, hanem csak a' palóczok, kik egykor az ő lovászaik valának, azért ne pártolnák őket. De a' mongol követeket megölék az oroszok és a' palóczoknak segedelmet nyújtanak. Ekkor egy *Baty* nevű palócz herczeg is megkeresztelkedett. — Végre a' szövetséges orosz és palócz seregek átmenvén a' Kalka folyón (most Kalcsik, melly Mariopoltól keletre az Azovi-tengerbe foly).

1225.

Július' 25-én megütköztek a' mongolokkal, kiktől meggyőzve, futottak a' palóczok, utánok az oroszok. Minden elveszett, alig maradt fön a' tizedik ember. Csupán kievekből 60,000 maradt oda. Így foglalák el a' mongolok Oroszországot. Utoljára

1229.

A' palóczok részint elűzettek, részint járom alá hajtattak a' mongolok által, és így nevök is eltűnt az orosz krónikákból.

Eltűnt igenis; de a' nemzetből 40,000 fegyveres családdal együtt Magyar, 10,000 pedig a' Dunán átkelve; Görög birodalomban saját nemzeti KÚN (Cumanus) neve alatt vonta meg magát.

Az előbbinek nemzetünkével egygyé olvadt sorsa elegendőkép ismeretes honunk' történetéből; a' Görögországba menekültekről még egykor külön értekezésben teendek nyomozást.

PALÓCZ KRÓNIKA,

lengyel kútfők szerint.

A' palócz nemzet' minket magyarokat legközelebb érdeklő történetének bővebb vizsgálataigényli, miképe' végett a' lengyel történeti kútfőket is áttekintsük. Legbiztosb kalauzúl szolgál e' tárgyra *Dlugoss János* XIV. századi lengyel történetirő' (†1480.) munkája, ki az előtte élt minden orosz és lengyel krónikások' adatait fölhasználva, némelly eseményekről nem csak nem olly szárazröviden értesít, mint az orosz krónikák, hanem többeket bőven kifejt, másokról, mik az oroszoknál hiányzanak, előnkbe tár. Figyelemre méltók ezenkívül amazokétól eltérő korácsi adatai is. Hasznosnak láttam ezekből a'

palóczokra vonatkozó előadását évröndben és rövid tárgymutatató vázlatban kiírni, némelly helyeit egész szövegében ide illeszteni. Használok e' végre lipcei kiadását, melly illy czímet visel: *Joannis Dlugossi seu Longini Canonici quondam Cracoviensis Historiae Poloniae. Libri XII. Lipsiae, 1711. fol. Tom. I.*

Dlugossnál a' palóczokróli történetek' jegyzéke 1058—1211-ig terjed, u. m.

1058.

A' palóczok Oroszországba beütván, Vszevolodot megtámadják és győznek.

„Gentiles et Barbari vocati Polowczy, veniunt hostiliter in Wszeuoldum Ducem Russiae de Pereaslaw, et inito certamine vincunt Wszeuoldum et exercitum ejus, 2. die Februarii, obtenta victoria cum Duce suo dicto *Sobal*, alias *Siekal* crudelissima vastatione in Ducatum suum grassantur. Haec autem clades primarium fuit malorum, quae tum primum et ex post passá est terra Russiae a Polowczis.“ Lib. III. col. 244. Mint fönnebb láttuk, Nesztornál ez 1061-re tétetik.

1059.

A' palóczok újlag megtámadják az oroszokat, 's pusztítják honukat, Szvatoszláv meggyőzi őket. Szövege áll: Lib. III. col. 249. Nesztor 1066-ra tűzi.

1076.

Boriz és Olekh herceget segítván a' palóczok Vszevolod ellen, azt meggyőzik. Szövege: Lib. III. col. 283. cf. col. 300. Nesztornál 1077-re olvastatik.

1085.

A' palóczok Oroszországra ütnek, 's hercegeit két izben megverik, és Torcz várat elfoglalják. Szövege: Lib. IV. col. 306, 307. Nesztor ezt is későbbre, különösen 1093-ra adja elő.

1086.

Szvatopolk kievi herceg palócz hercegnőt veszen házastársul.

„Suatopolkus Kiowiensis Dux post cladem geminato praelio acceptam utcunque serius, quam expediebat, cum Polowcys foedus init. Pro cuius soliditate *Tuderkam* filiam Du-

cis Polowconum accipit in consortem.“ Lib. IV. col. 309. Nesztornál 1094-re tűzetik e' dolog. Tugorkánnak neveztetvén nem ugyan a' hölgy, hanem atyja a' palócz herczeg, mellyből a' Tudertka' elrontása tűnik ki; meglehet azonban, hogy a' palócz herczegnőnek hasonhangu neve vala atyjáéhoz.

1089.

A' palóczok Kitan és Itlar' vezérlete alatt Oroszországot pusztitják.

„Universis fere Russiae Principibus et regionibus a Polowcys aut vastatis aut subactis, Wladimirus de Pereaslaw Dux solus restabat. Huic quoque et regioni Polowcy cum duobus Ducibus *Kitano* et *Itlar* inferunt bellum“ stb. Továbbá, a' palóczokat többször megverik. Lib. IV. col. 315, 316, 317. Nesztor 1095. évnél adja elő.

1091.

Egyenetlenségek Oroszországban és a' palóczok' becsapása.

„Interim Dux *Maniak* cum Polowcys venit contra Kiow, et multis spoliis et Damnis commissis, curiam Ducalem in Berestow comburit, *Tuhorka* insuper, alter Polowcorum Dux, et Suantopelkonis socer, venit cum Polowcys contra Pereaslaw, sed Swantopelkone et Wladimiro defensionem opponentibus, 11. Julii ad Flumen Trubosza pugna committitur, et victis Polowcys etiam dux eorum *Tuhorkai* et filii ejus occiduntur.“— Lib. IV. col. 319. Nesztornál 1096. évre.

1094.

A' palóczok' magyarokkal való hareza Premisznél. Lib. IV. col. 328, 229. Az egész szöveget adám fönnebb 40. lap. Nesztor e' történetet 1099. évre jegyzé föl.

1103.

Az Oroszországba rohanó palóczok rettenetesen megveretnek. Lib. IV. col. 35, 352. Ezen hadvitel és ütközet, mellyben húsz palócz herczeg esett el, 1102 és 1203-dik évre íratik le Nesztor által.

1107.

A' palóczok beütnek Oroszországba, de szerencsétlen kimenettel.

„Clades suas per Ruthenos et Duces eorum inflictas Po-

lowcy resarturi, terras Russiae in magna multitudine cum *Bonak*, *Sarukan*, et aliis pluribus Ducibus Polowconum, irrum-pentes, statua sua circa Lubniae ponunt, contra quos Swołan-topelk Kioviensis Dux, Wladimirus, Olech, Suantoslaus, Mscislaus, Wiszeslaus et Jaropelk Russiae Duces cum potentiis gentium suarum egressi, flumine Sula transito, in Polowcos, et stationes eorum 12. Augusti irruunt improviso. Qui timore grandi consternati, neque aties constituere, aut expedire, neque in ordines ire poterant, sed aliqui equis tumultuarie raptis et conscensis, alii vero pedestres ex castris in silvas proximas diffugiebant. Rutheni in fugientes majorem quam pro numero ediderant stragem, plurimis Polowconum captis, quousque ad domicilia illorum persequiebantur. Germanus Ducis *Boniak* Dux *Tasza* cum multis aliis caesus est, castris Polowconum et omnia suppellectili Rutheni potiti, in sedes et civitates suas cum magna gloria et iucunditate revertebantur.“
Lib. IV. col. 370. Nesztor is ez évre teszi.

1111.

A' palóczok két csatában meggyőzetnek az oroszok által.
Lib. IV. col. 391, 392. Nesztornál is ezen évre adatik elő a' palóczok' vesztesége.

1139.

Oroszországban a' hercegek közt viszálykodás keletkezvén, Olekh' fiai a' palóczok' segedelmével Oroszországba ütnek, 's aztán béke áll be. Lib. IV. col. 452. Nesztor' folytatója ez eseményeket 1135, 1136 és 1139-dik évnél bőven adja elő.

1158.

Ismét egyenetlenségek az orosz hercegek közt, és a' palóczok Olekhet segítik. Lib. V. col. 496.

1205.

A' palóczok legyőzetnek az oroszok által.

„Vastationem crudelem, quam in se, terrisque suis Russiae Duces a Polowcys pertulerant, dolentes in eam diem eis transiisse impunitam, expeditionem contra Polowcos concludunt, et indicunt. Et opportuno tempore adveniente, vadunt Duces Russiae cum copiis suis ex pedita et equite collectis

contra Polowcos, videlicet Rurik Kiowiensis, Jaroslaus Pereaslaiensis magni Wszeoldi filius, Romanus Mscislawicz, Haliciensis et Wladimiriensis, et Roscislaus Mscislawicz. Et invadentes tabernacula, que ipsi magis proprio et usitato vocabulo turres, idest *wiece* appellant, magnos greges hominum, utriusque sexus, senibus trucidatis, magnas praedas camelorum, pecorum et pecudum capiunt, et in Russiam deducunt. Plerique etiam Rutherinae gentis captivi praedis, ac spoliis multifariis onusti, nullam ipsis adversitatem aut resistantiam passi, in Russiam alacres revertuntur, de quo apud Russiae regiones, laetitia immensa exorta est. Et quoniam Rurik Kiowiensis Dux Polowcos ad vastandum Russiae terras conduxerat, et omnium malorum, quae in terris Russiae patratae fuerant, auctor exstiterat, a Romano Mscislawicz Haliciensi et Wladimiriensi Duce, caeterisque rogantibus et probantibus, dum ex Polowcis redirent, captivatur, qui illum catenatum in Kiow deducens, totondit eum in monachum, et uxorem ejus in monacham, filias insuper ejus liberas dimittens, filios ipsius Roscislaum et Wladimirum captivat, et in Halicz deducit captivos.“ Lib. VI. col. 599. Ezen eseményeket tárgyalva évszámban eltérnek az orosz krónikák.

1208.

Kálmán, II. András magyar király' fia Galiczia' királyává koronáztatván, az ellenszegülő Mischizsláv orosz herceg a' palóczok' fejedelmével Halics' várát beveszi, mellynek ostrománál a' palócz vezér elesik.

„Occiso apud Zawichost Romano Wladimiriensi et Haliciensi Duce, qui sibi fere universae Russiae, partim tyrannide, partim largitione et ingenio usurpaverat dominationem et principatum, Russiaeque Duces in suum cogerat obsequium et tributum, plures sibi aut armis, aut prece, aut pretio, Russiae Dominium destinabant. Procures vero et Bojari Russiae in varias voluntates scissi, partim etiam horrendis bellis impleuerant. Ad finitima itaque Regna ut bellum civile tolleretur, censebant Primores habendum recursum, ut aliquos illorum viribus et potentia opprimerentur, exorta mala, et origo. Et licet aliqui Polonorum Ducem suaderent petere suf-

fragia, et in eorum transeundum ditionem, recentis tamen cladis apud Zawichoss acceptae memoria, ne ad Polonos deficerent, prohibebat, Pannonii, aptiores rei huic visi, per Primores Ruthenorum aditi sunt, et Rex Vngarorum Andreas a Ruthenis suppliciter exoratus, ut filium suum Colomanum illis in Dominum praeficeret, offerentes se illi fide, et devotione sincera parituros. In credulitatem Rex Vngariae legatione Ruthenorum admissa; filium Colomanum cum magnis copiis in Russiam, et motus intestinos compressurum, et Regnum Ruthenorum apud Halicienses accepturum, transmittit. Qui dum Haliciam pervenisset, a primis Ruthenorum Ducibus et Boiariis iusto honore exceptus est, et Castri Haliciensis illi tradita possessio, et Mscislaus Mscisláwicz unus ex Russiae Ducibus de Haliciensi Principatu exclusus. Qui sub eodem, quo ingressus erat Haliciam, tempore, se ab Episcopis Catholicis videlicet Vincentio Episcopo Cracoviensi et aliis Episcopis, quos secum ex Pannonia adduxerat, in Regem Haliciae inungi et coronari, Regemque vocari et intitulari Galitiae, et uxorem suam Solomeam Reginam, ita enim a Patre doctus erat, procuravit. Quae res Ruthenorum animos flexam suapte fidem habentium a Colomano cum eis inconsultis confecta coronatio fuerit, et alienavit, et in odium, atque irritationem perduxit, portendentibus coronationem ipsam, et ritos ipsorum, et generis exterminium effecturam. Omnes itaque in Colomanum conspirant et exercitibus Colomani, qui eum in Russiam conduxerant, ad Vngariam reversis, dum se Colomanus tutum credebat, Ruthenorum Principes Mscislaus, ob praestantiam Chrobi appellatus, Ruthenorum et *Polowconum* adiutus auxiliis Haliciam perveniens, nonnullis Haliciensium fortalitiis et curiis captis, spoliatis, et incensis, ad Haliciensem quoque arcem obsidionem obmovit. In cujus oppugnatione dum *Polowconum Dux Misferwica* alias *Miciewnica* superne occisus esset, *Polowcy* in Ducis suae ultionem multa et execranda mala Haliciensi terrae intulerunt, scindendo quosdam Halicienses in quatuor partes, caeteros occidentes, exurando, mutilando, et plurimos in perpetuam abduciendo servitutem. Expugnata et capta arce Haliciensi a Ruthenis, plurimi Polonorum et Vngarorum Procures occisi aut capti, et qui se redimere auro parato non poterant, in servi-

tutem venumdati. Novus etiam Colomanus Rex ejectus per fugam turpem, Vincentio Cracoviensi Episcopo et Juone Cancellario Poloniae simul fugientibus, sibi consuluit. Eodem insuper anno praefatus Colomanus Solomeam virginem, sororem Laskonis Ducis Cracoviensis accipit in uxorem, cum qua usque ad mortem caelibem vitam ducens, et sibi et consorti, decus virginitatis servavit.“ Lib. VI. col. 604, 605. E' fontos eseményről egyedül Dlugoss adván bő tudósítást, a' palóczok' Halics vára' ostrománáli részvétéről 's Miszfervica nevű vezérök' ottani eleséséről az orosz krónikák hallgatnak; mire nézve Dlugoss nevezetes hézagot pótol ki ezzel a' palócz történetekben, más részről II. András király korabeli honi dolgainkat világosítván.

1209.

Midőn a' magyarok a' lengyelek' segedelmével Kálmánt a' halicsi királyságba visszatenni akarják, az oroszok és palóczok által meggyőzetnek, 's Kálmán elfogatik.

„Eiectionem filii sui Colomani de Regno Haliciensi Andreas Vngariae Rex moleste ferens, expeditionem insignem in Ruthenos, magno sumptu et cura paraverat. Pro comperto enim habebat fere universos Russiae Duces, in ejus deiectionem conspirasse, et bellum in eam aestatem maximis apparatibus gerendum decrevisse. Duplex malum super impendens vitaturi. Vnum, ne Vngari regionem eorum iuris sui facerent, si Colomanus thronum suum in Haliciensi Regno stabiliret, alterum, ne poenas oppugnati et obsessi, anno transacto in Halice Colomani, et pluribus crudelibus et nefariis operibus in Halice per se et per Polowcos patratis, justa supplicia darent. Intelligens autem Andreas Rex Vngariae Russiae Duces *Polowconum auxilia in quantitate magna contraxisse*, et ipse ad Leskonem Album Monarcham Poloniae mittens exercitum notabilem, ex Polonorum militibus in bellum Haliciense mitti obtinuit. In tempore itaque quo inter Lesconem Ducem et Andream Vngariae Regem convenerat, et Vngaricus et Polonicus exercitus ad Halicz convenit, Vngaricum Palatinus Vngariae Attilia Filnia ¹⁾, Polonicum Nicolaus Palatinus

¹⁾ Ez Gyula nádor' rontott neve.

Cracoviensis vir in armis egregius, ducebant. Nec Ruthenis remorantur, quatuor enim Duces videlicet Mscislaus, Roscislaus Davidowic, et alter Roscislaus Mscislawic, caeteris omnibus suas copias destinantibus adveniunt. *Polowconum deinde exercitus ingens, et Vngaricum, et Polonicum exercitum geminata superans quantitate.* Communi autem consilio Vngari et Poloni bellum adversus Ruthenos gesturi, arcem imprimis Haliciensem fortius, quo possunt, communiunt, sed et in ipsa arce et Ecclesia S. Mariae incastellata, alterum castellum fortius efficiunt, praesidioque fortiorum, quos inter Vngaros et Polonos habebant, militum super inposito, Colomano cum uxore et matronarum foeminarumque, et inbecillum grege relicto, ipsi contra Ruthenos et Halicz egrediuntur, et aciebus ordinatis prodeunt ad pugnam, Polonis dextrum, Vngaris et Haliciensibus sinistrum cornu tenentibus, levis deinde armaturae militibus praemissis, exercitum Ruthenorum infestabant. Duas etiam acies Rutheni constituerant, uni Mscislaus Mscislawich, alteri Wladimirus Dux praeerat, *Polowconum vero turmae in loco remotiori consistentes id sibi consilii et propositi sumserant, ut pugna fervente, quasi ex insidiis prodirent.* Mscislaus autem Mscislawic quanta hostilis foret potentia conspecturus, in editiorem locum ascendit, sed a Wladimiro Duce argutus vehementer, quod in periculoso tempore speculatoris magis, quam Ducis officium gereret, et suo discessu universo Ruthenorum exercitui ruinam compararet, illico descendit, et suos ad congressam animans, bene illos in virtute S. Crucis triumphum relatuos sperare iussit. Sub quo tempore Polonicum agmen exercitum Wladimiri fortissime invadit, plurimisque Ruthenorum cadentibus, exercitus Wladimiri contritus est, et in fugam cum Wladimiro et aliis duobus Ducibus Roscislaos Dawidowic, et Roscislaos Mscislawic, qui et ipsi in illo consisterant, versus. Fugientes autem in plura milliaria, non Polonicus tantummodo, sed et Vngaricus exercitus persecutus est, plurimos trucidans, aut captivans, et iam existimans debellatum. Ea res, eaque tam longa persequutio Polonis et Vngaris victoriam adimens, clade ingenti illos affecit. In terga enim Vngarorum et Haliciensium qui solutis ordinibus incedebant, Mscislaus cum Polowcis irruens, ipsos facili negotio

fundit et prosternit. Duces insuper Roscislaus Davidowic et Roscislaus Mscislawic, dum Vngaros secessisse agnoscunt, fugam sistunt, et in pugnam redeunt, latus Vngarici exercitus inuadunt, plurimisque coesis Palatinum Vngariae Attiliam capiunt, et plenam victoriam de Vngaris et Haliciensibus Rutheni consequuntur. Palatino enim capto, Vngari et Halicienses animos remiserant, *passimque a Polowcis trucidantur*, quoniam neque dimicandi, neque fugiendi illis facultas esse poterat, Ruthenis et *Polowcys undique circumfusi*. Redeunt interim Poloni ex caede et persequutione Wladimiri, et ducentes secum spolia, et maximum captivorum numerum, carmen patrium, ignari cladis quae Vngaris et Haliciensibus acciderat, canebant, existimantes se plenam victoriam retulisse. Verum a Roscislao Daidowic et *Polowcys ab omni parte circumsepti*, cum neque pugnandi, neque evadendi locus esset, occiduntur. Locant deinde Rutheni et in altum erigunt Polonicum signum, ad quod dum residuitas Polonorum, qui vel ex caede diffugerent, credentes illic suos consistere, confluxissent, omnes passim trucidantur. Nec interfectorum poterat numerus aestimari adeo ut flumina rubra ex cruore forent, et morientium atque vulneratorum vociferatio in castro Haliciensi exaudiretur. Jacebant autem interfectorum, velut arena, cadavera insepulta, nec erat circumquaque Halicz, qui occisos sepelisset. *Polowcy autem multis nobilibus spoliis, equis, armis et vestibus potiti, etiam plurimos Vngaros et Polonos in terras suas in perpetuam laturos servitutem deduxerant.* Mandaverat autem Mscislaus Mscislawic victoria potitus superbe et abutens, suis Ruthenis, ne quemquam Ungarum aut Polonum vivum esse sinerent. Quapropter non ab hostibus tantum Ruthenis sed etiam Haliciensibus gratificatione in Mscislao et suo decreto inpensuris, ad quos confugerant, aut apud quos latitabant, pecorum more strangulabantur, peneque omnis Polonorum et Vngarorum exercitus deletus est. Efferebatur autem tunc Mscislaus Mscislawic Dux, quod et victoriam retulisset, et caedem in devictos Vngaros et Polonos fieri jussisset, a Ruthenos. Qui in laetitiam effusi vociferabantur magnis clamoribus dicentes: „O magne Dux et victor Mscislae Mscislawice, o fortis accipiter ad conterrendum fortes et robustos, armaque illorum

tansmissus a Deo, designans se glorificare, qui te victo sibi destinebant victoriam, quoniam a te omnes magnifico et glorioso Domino nostro humiliati et conflicti sunt.“ Assumpto deinde Mscislaus Dux Palatino Vngariae Attilia ad Castrum Haliciense accessit. Ex quo jam Vngari et Poloni futurae obsidioni se praeparantes Halicienses Ruthenos cum uxoribus et pignoribus eorum perfidiam eorum et victualium defectum veriti, eiecerant. Et dum non aperieretur illi castrum, quod Palatinus Vngariae Attilia aperiendum, nec victori ultra resistendum, apud quem Duces et imperium Regnumque Haliciense Deus consistere voluit, svadebat. Mscislaus ad castrum reversus, iterum ad eos qui castrum observabant, caduceatorem Demetrium, unum ex suis Ruthenis apertionem persvadens transmittit. Qui cum vacuus rediisset, iterum personaliter ad castrum accessit, et repulsam tertio passus, universam arcem die altero sepivit, asserens se obsessos non pugnando, sed caedendo tantummodo confecturum. Dum autem Colomanus et hi qui secum una in arce erant, negligenter intra obsidionis tempus, portam castris posteriorem observarent, nocte una Rutheni suffossione facta, in castrum irrumpunt, et porta occupata Mscislaum cum gentibus Vngaris et Polonis pavore nimio consternatis, et ex castro partim diffugientibus, partim se praecipitantibus, caligine nocturna metum causante, omnia majora viderentur, intromittunt. Castro potitus Mscislaus luce erumpente, ad ecclesiam S. Mariae et castellum in quod Colomanus filius Vngariae Regis cum uxore, et potioribus militibus, atque foeminis se irruptione comperta receperat, accedens, illud obsidere coepit, saepiusque colloquium cum Colomano filio Regis Vngariae expetiit. Quod cum sibi militibus Vngaris et Polonis svadentibus negatum fuisset, perseverandum in obsidione duxit. Siti deinde Colomanum et suos premente, vas aquae illis Mscislao transmissum est, quod pro magno munere acceptum, et in capita per mensuram distributum, vix dimidia parti satis fecit. Fame deinde premente obsessos, vitam tantummodo pacti se Mscislao dedunt, ostiaque aperiunt. Mandante autem Mscislao educebantur Vngariae Barones, et uxores eorum, et plures insignes personae, foeminae et matronae, nonnullique Polonorum milites, quos omnes *aut Polowcys*

distribuit, aut Curiensibus suis donavit. Vltimus omnium Colomanus filius Vngariae Regis cum uxore sua eductus, a Mscislao acceptus est, et in Torczsko transmissus, mandante Mscislao ut sub diligenti cura et custodia asservetur, licentiatisque exercitibus Mscislaus in Halicz consedit. Dum autem nuncius tantae cladis ad Vngariae Regem perlatus fuisset, nimio moerore consternatus, et manu frontem verberans, lachrimis indulgebat, dolens se tam turpiter conflictum. Quibus ad consolationem consortis abstersis, interpretem suum Jarosz ad Mscislaum Russiae Ducem mittit, monens, ut filium suum, et uxorem ejus, caeterosque vinctos solveret, denuntians se ni id fecerit, cum omni potentia contra Russiam venturum. Quo terrorem hujusmodi nihili pendente, et asserente, non in sua potestate, sed in divina victoriam consistere, et se illum, si venerit, excepturum, et in virtute Dei conflicturum. Hungariae Rex Andreas ea responsione magis magisque consternatus, cum et Consiliarii illum de superba legatione coarguerent, et nisi gratiorem ei intimaret, filium non esset visurus, meliora consilia sequutus, mansvetiorem legationem per eundem Jarosz ad Mscislaum aequis conditionibus offerendo pacem, et solui petendo filium transmittit. Consors insuper Andreae Regis specialem legationem ad Mscislaum mittens, submissius quam Reginae conveniebat, pro relaxatione filii supplicabat. Mscislaus autem veritus, ne si Colomanum transmitteret, de novo contra illum reintegraretur bellum, Colomanum relaxare negavit, sed propriis Praefectis in Castro Haliciensi positis, in Kiow ad Mscislaum Romanowic Ducem Kiowiensem transit, et pluribus diebus illic in solatiis et voluptate exactis, in Halicz rediens, illic regebat principatum.“ Dlugoss, Lib. VI. col. 605, 606. Ezen esemény' körülményeit is egyedül Dlugossnál és a' lengyel krónikákban találjuk föl, valamint a' következő évbélit, melly szerint:

1210.

A' magyarok és oroszok közt békesség kötötték.

„Filiu suu Colomanu et uxore ejus Salomeam alias Salonicam Andreas Vngariae Rex de captivitate solutus, plures cum Mscislao Mscislawic per Barones et Consilia-

rios suos egit tractatus et conventus. In ultimo autem Conventum finibus Vngariae habito pax perpetua his conditionibus inter Vngarum et Ruthenum convenit, ut alter filiorum Hungariae Regis Bela filiam Mscislai Mariam in consortem habeat. Mscislaus de Haliciensi Ducatu Colomano post triennium cedat, et tam ipsum Colomanum quam uxorem suam, et omnes suae potestatis captivos liberet, quae omnia eo anno fuere consumata.“ Lib. VI. col. 610, 611. — Ugyanezen évből az oroszok Lengyelországot nyugtalanítván, a' lengyelektől meggyőzetnek.

1211.

A' palóczoknak az oroszokéval egyesült hada Kalcza vagy Kalka folyónál a' mongolok által legyőzetik. Lib. VI. col. 612, 613. Dlugoss' előadását már fönnebb 52. lapon olvastuk. Az orosz krónikák eltérve évszámban, a' mongolokkal határozó csatavesztést 1223-ra tűzik, mint az orosz kútfőkből előadva láttuk.

1218.

Kálmán a' halicsi herczegséget visszanyervén, még ezután is szerepelnek a' palóczok, mint szmolenszki Mscisláv' szövetségesei Kamenicz ellen :

„Colomanus filius Andreae Vngariae Regis in Russiam cum Vngarorum copiis adveniens, et ab Haliciensibus et a Duce Mscislao Mscislawic magno honore susceptus est, Ducatum autem Haliciensem et arcem Mscislaus Dux iuxta foedus cum Patre suo Andrea initum, resignans, et de illis excedens, in Jorek se contulit, et anno sequenti rebus humanis exutus, in Ecclesia S. Crucis in Kiow, quam fabricaverat, sepelitur. Coepitque et tum Colomanus Haliciensem Ducatum pacifice possidere, non tamen diuturna fuit illi hujusmodi pacifica possessio.“

„Ducibus Cernicowiensibus copias suarum gentium contra Kamieniec ducentibus, Dux Mscislaus Smolnensis *Polowcos in subsidium transmittit*. Cui potentiae Camanecenses dum non possent resistere, regio eorum variis calamitatibus afflicta subiacuit.“ Lib. VI. col. 623.

És ezekben végkép megszűnnek a' lengyel krónikák' palóczokról tudósításai.

Befejezésül Kálmán magyar királyfi' halicsi uralmának az orosz és palócz történetekkel összeszövődött szomorú viszonyait és elvégre megnyugtató kimenetét, mellyről nemzeti évkönyveink' hallgatagsága mellett is a fönnebbi közlések olly bő anyagot nyujtanak, Dlugos után rövid sorokban ide illeszteni méltónak itélem. Így hangzanak a' tudósítások :

1220. Kálmán a' halicsi fejedelemségből elűzetik.

„Magno ore acti Russiae Duces, quod Colomanus Vngariae Regis filius, pacifice arcem et regionem Halicienssem hactenus possedisset, Daniele Romanowic Ducem, suapte ad id proclivem, quod regionem ipsam pater suus habuerit, incendunt. Qui illorum adjutus suffragiis in Halicz adveniens, cum omnia neglecta offendens, arcem occupat, et Colomanum una cum Vngaris expellit.“ Dlugos. Lib. VII. col. 626.

1222. Kálmán Halicsot visszafoglalja.

„Andreas Vngariae Rex novo exercitu in eum annum comparato, filium suum Colomanum contra Halicienses transmittit, qui magis quam anno transacto usus prospera fortuna Daniele Romanowic Duce non ultra audiente se sibi potenti-aeque suae opponere, absque omni resistantia Halicensi potitus est regione et arce.“ U. az. Lib. VII. col. 628.

Kiaknázvák imezekben 's egybeállítvák az orosz és lengyel krónikákból a' palócz nemzet' történetének ámbár töredékes, de helylyel-közzel dús anyagokat tartalmazó vázlatai. Ezek' nyomán már jövőben egyik múlhatlan föladata leend az összes scytha-magyar népfaj' története' írójának az élénkebb vonásu események' rajzát elmélkedési sorába fűznie. Ha azon ősi dallamokat, miknek éneklésével a' híres szépségü palócz hölgyek nemzeti harczosaikat dicső tettekre buzdíták, a' gondviselés számunkra megőrzötte volna, palócz krónikánk' szűk lapjait bizonyára illatosb virágokkal hinthetnők be, mikből költőink is bájos színű gyöngykoszorúkat fonhatnának.

Függelekül a' palócz nemzet' eredete iránt egykor leginkább a' lengyel íróknál elterjedt hibás vélemény' fölvilágosítására szentelek néhány sort.

A' mennyire kipuhatolhatám, Sarnicius Szaniszló XVI. században élt lengyel történetiró vala legelső, ki a palóczokat szláv nyelvűeknek, 's eredetűeknek állította és hirdette; melly

téveszme táplálókra találván, később is nyert alaposb meghá-
nyás nélküli utánczókat. Sarnicius' e' kérdésre vonatkozó állí-
tása imezekben foglaltatik: „*Disserunt — Michoviensis et Cro-
merus de Polouuciorum origine et consentientes tradunt fuisse
eos Gothorum veterum reliquias. Et mox Cromerus de lingua
Polouuciorum disserens, asserit eos locutos fuisse Russorum
lingua non valde diversa a Polonica. Haec refert libro 7. in
Lescone Albo. Quae si ita sunt, argumentum haud leve habemus,
Gothos veteres lingua Slavica usos fuisse, quando quidem Po-
louucii, eorum scilicet posteritas, eadem hactenus utitur*“ ¹⁾.

Sarnicius, mint kiki láthatja, Michovius és Cromer' te-
kintélyére hivatkozva, gothok' maradványainak állítja a' pa-
lóczoikat. Ezen tétel ellen semmi kifogásunk nem lehet, mi-
után értekezésünk' elején, mind a' két lengyel író használván,
mí is reájok illesztők a' rablót jelentő „Goth“ nevet. Azon
állítást azonban, miszerint Cromer a' palóczoikat az oroszoké-
től nem nagyon különböző nyelvűeknek mondotta volna, ke-
reken tagadnunk kell. Cromer' sorait, melyből Sarnicius e'
bal magyarázatot kierőszakolá, már egy helyütt idéztem, most
e' kérdést eldöntőkép újbán fölhozom. Következőket írja Cro-
mer: „*Poloucys, quos nonnuli recentiores Gotos, nonnuli Chu-
nos sive cumanos esse volunt, campestria ad Tanaim et Maeotim
paludem loca habitantibus, indeque ut nostra fert opinio, finitimo-
rum Russorum lingua non valde diversum a Polonis nomen sortitis,
bellum intulerunt*“ ²⁾. Egy szóval sem értekezik itt Cromer a'
palóczo' nyelvéről, hanem csak annyit mond, mikép a' paló-
czoknak (Polouci) a' lengyelekéhez (Poloni) hasonló neve ³⁾ vé-

¹⁾ Sarnicii Stanisl. Annales, sive de origine et rebus gestis Polonorum
et Litvanorum. Libri VIII. Cracoviae, 1587. In Dlugossi Historia
Polonica. Tom. II. col. 1088.

²⁾ Cromeri, De origine et rebus gestis Polonorum. Lib. VII. ed. cit.
pag. 128.

³⁾ Régi vélemény az író seregnél, miszerint a' lengyelek' (polákok, polá-
nok) „Poloni“ neve a' mező- és térföldet jelentő *pole*-től száрма-
zott. Gvagnini Sándor írja: — „Polonos a campestri planaue
regione vel a venatione. *Pole* enim venationem et planitiem
Slavis significat, haecque gens planam fere, apertamque regi-
onem incolit, et aprium venandi studio tenetur.“ Alexand. Gva-
gnini, Chorographia totius Poloniae. Apud Pistorium, Corpus Histor.

leménye szerint az orosz nyelvből mezőföldön lakásuk miatt vette eredetét. Sarniciusnak a' gothok' szlávajkuságáról nyilvánított logicátlan állítása azon vélemények' sorába tartozik, melyekről elmondá a' római szónok : *Opinionum commenta delet dies*. Minő nyelvet beszéltek a' kúnok, vagyis a' már kellőkép velök azonosoknak bizonyított palóczok? Keleti utazásomhoz függesztett két rendbeli bizonyítványban (I. 227—308. ll.) czáfolhatlan okokkal támogatva kimutattam; megbizonyítottam ugyanis, miszerint a' kúnok' és besenyőknek valódi magyar nyelv vala sajátuk, 's egyedül dialectusban különbözött emezekétől; a' minemű eltérés mai napiglan fönvan, és szembeszökőleg mutatkozik honi palóczaink' szójárásában 's nyelvsajátságában. Ideje tehát már, hogy nyelvbuváraink a' magyar őstörténetekre meddő eredménynél egyebet alig hozó uralaltaji (?) nyelvek' vizsgálata helyett e' homályba burkolt ősi kincsek' kiaknázásával lépjenek elő.

H O Z Z Á A D Á S.

A' MÁTRAVIDÉKI PALÓCZ HELYSÉGEK' NÉVSORA.

Fönnebb a' 27-ik lapon álló jegyzékben megkisértők a' tősgyökeres palócz helységek' névsorát adni. Im ezennel bővítve és megyerendben közöljük, ámbár lajstromunk' hiányát igenis érezzük.

Borsod megyében :

Apátfalva,	Dedes,
Balatony,	Noszvoj,
Bán-Horvát,	Omány,
Bánfalva,	Tardona,
Bekőcze,	Velezd.
Csernely,	

Polon. Tom. I. pag. 24. Item, ejusd. *Compendium Chronicor. Poloniae*, apud eund. Tom. II. pag. 341. — A' magyarok' „Lengyel“ nevezete, melly a' régi okmányokban „Lengen“ iratással is fordul elő, a' Constantinus Porphyrogenitusnál olvasható „Lenzen“ szláv népfelekezet' nevének felel meg leghűbben. A' Lech, Czech, állítólag historiai személynevek nem egyebek agyrémnél.

Gömör megyében :

Gesztete,	Szent-Simony,
Jánosi,	Uraj.

Heves megyében :

Ágas, vagy Ákosvár,	Pétervásár,
Balla,	Recsk,
Bodony,	Szarvaskő,
Erdő-Kövesd,	Szent-Domonkos,
Filimes,	Szent-Erzsébet,
Hasznos,	Szent-Jakab,
Istenmezeje,	Szent-Mária,
Mélykút,	Tar,
Parád,	Tiribes.

Nógrád megyében :

Baglyasallya,	Rimócz,
Éttes,	Ság-Újfalu,
Herencsény,	Salgó-Tarján,
Hollókő,	Sós-Hartyán,
Kazár,	Terenye,
Lapujtó,	Teszlak,
Lócz,	Verebély.
Maczonka,	
